

Mens en Wereld

*Twintig jaar
Humanistisch Verbond*

Kritisch allerlei

door R. de la Rie

DR. W. BEERNINK schreef in Tot vrijheid geroepen (sic!) het volgende proza over de Zuidafrikaanse apartheidspolitiek:

'Puttend uit de rijkdom der geloofs zekerheid, staande voor grote moeilijkheden, vecht de nationale regering der Unie voor een toekomst, daarbij weliswaar zo nu en dan gehinderd door resoluties der albedillen der Verenigde Naties (door Malan eens genoemd de kanker voor de werkelijke vrede), maar wetende wat zij wil en wat zij moet, te weten ervoor te zorgen dat de erfenis van de vaderen ook de erfenis der kinderen zal zijn. Moge de Almachtige God der vaderen Zijn zegen gebieden over het werk der Zuidafrikaanse regering, tot heil van de gehele bevolking en tot eer van Zijn naam.'

Op de koppeliemen van de soldaten die in 1940 de nazi-beschaaving uitdroegen, stond ook 'Gott mit uns!' (Typisch nationaal trekje: het 'God zij met ons' staat bij ons op de zijkant van de gulden!)

'FAUBUS, de gouverneur van Arkansas heeft een wet getekend, volgens welke op flessen waarin bloed van donors is opgenomen, het ras van de geveer moet zijn vermeld. Dit om te voorkomen dat een blanke bij bloedtransfusie negerbloed toegediend krijgt.' lazzen wij in het Financiële Dagblad. Stel je ook voor, dat je als blanke je leven te danken zou hebben aan zo'n menslievende neger!

DE OORLOGSMISDADIGER Alfried Krupp von Bohlen und Halbach, een van de grootste industriëlen van het nieuwe Duitsland, is opnieuw uitstel verleend van de verplichting tot verkoop van de aandelen van de Hütten- und Berkwerke Rheinhausen A.G. Het verlenen van dit jaarlijkse uitstel is vermoedelijk nog de enige reden van bestaan van de geallieerde commissie ter zake.

OP DE JAARVERGADERING van de Nederlandse bond van leerkrachten bij het Nijverheidsonderwijs heeft de voorzitter, de heer G. N. Meurs, gezegd, 'dat gebleken is dat sommige ambtenaren belast met onderwijszaken, de belangen van het confessioneel onderwijs duidelijk plaatsen boven die van het openbaar onderwijs.' Wij hebben sedertdien nog niets gelezen over een vervolging wegens smaad van de heer Meurs, evenwel ook niet over ontslagen op staande voet van zo'n soort ambtenaren. Wij zouden het echter toch wel eens plezierig vinden, als het departement van onderwijs in de nieuwe regering nu eens aan een voorstander van het openbaar onderwijs toeviel...

MAAR OP DAT PUNT aange-

komen begonnen de 'oplettende lezertjes' lont te ruiken, want er is op het ogenblik toch geen nieuwe regering in de maak? Ik zal u uit de droom helpen: alle voorgaande berichtjes voor dit jubileumnummer heb ik uit oude jaargangen van Mens en Wereld geknipt. Maar wees eerlijk, ze hadden allemaal ook vandaag geschreven kunnen zijn, helaas. Is er dan in al die jaren niets veranderd? Toch wel. Waar lees je bij voorbeeld tegenwoordig nog stukjes als dit:

'Het humanisme is daardoor anti-christelijk, het komt op uit de oerzonde van de menselijke hoogmoed en het dient, als alle symbolen van die oerzonde, te worden bestreden waar ook maar mogelijk. In het kader van deze gedachtengang is het begrijpelijk, wanneer bij voorbeeld vertegenwoordigers van christelijke partijen in een volksvertegenwoordiging zich schrap zetten zodra wordt gepoogd een typisch-humanistische eis ingewilligd te krijgen. Wanneer die vertegenwoordigers van christelijke partijen daartegen protesteren, maken zij geen inbreuk op de democratische rechten, die iedere levensbeschouwing in een samenleving behoort te hebben, maar geven zij gevolg aan een roeping van hogere orde, die hun gebiedt het kwaad te bestrijden. Evenmin als de misdadiger op grond van beschouwingen over de democratie ruimte mag worden gegeven om zijn praktijken uit te oefenen, evenmin mag ook een vrije propaganda van anti-christelijke gedachten worden getoleerd.'

Toch stond dat, nog maar zes jaar geleden, in de Nieuwe Drentse Courant.

NU JA, zult u zeggen, een streekblaadje, wat bewijst dat? Maar nog in 1960 moest ik in deze rubriek mr. H. K. J. Beernink aanhalen, fractievoorzitter van de C.H.U., over het verlenen van subsidies aan humanistische activiteiten:

'Wij christelijk-historischen stellen ons op het standpunt, dat ons land moet worden geregeerd als een christelijke natie in protestantse zin. Het Humanistisch Verbond nu ondermijnt een van de grondslagen van de Westeuropese beschaving, namelijk het christendom. Aan deze ondermijning mogen wij niet meewerken door het beschikbaar stellen van geld uit de staatskas.'

DE KWESTIE van subsidies speelde toen een belangrijke rol. Daarom wil ik ook nog even de burgemeester van 's-Gravendeel citeren, mr. C. J. Verplanke, die volgens de Nieuwe Leidsche Courant destijds opmerkte:

'De overheid, die tot taak heeft

dat de christelijke vrijheid in stand blijft, mag niet bevorderen, dat deze christelijke vrijheid door haar eigen steun in de vorm van een subsidie in gevaar wordt gebracht. Het absolutisme van het christendom eist, dat de overheid bij het toekennen van subsidies wel degelijk discriminerend te werk gaat. Zo zal zij geen steun mogen verlenen aan instellingen (o.a. het humanisme) die onze christelijke samenleving omwoelen.' Duidelijker en ondemocratischer kan men aan zijn gebrek aan verdraagzaamheid nauwelijks uiting geven. Maar... die dagen zijn voorbij: de heren zullen zich nu wel over hun woorden schamen, al zijn ze nog maar een paar jaar geleden geuit.

HET GESPREK tussen het humanisme en de kerken is op gang gekomen, het wederzijds begrip is gegroeid, uitspraken als de bovenstaande worden zeldzaamheden. Bij mijn weten waart alleen ds. H. S. J. Kalff uit Bennebroek nog steeds door het land om uit te roepen wat hij in 1959 ook al zei: *'Het humanisme is gevaarlijk. Onze roeping is om het humanisme in alles te onderkennen en daartegen te strijden.'*

Hij weet nog niet eens hoe gevaarlijk dat humanisme wel is. Want stuurde niet al in 1962 een lezer uit Hengelo mij een briefje over het catechetisch onderwijs van de hervormde kerk, en stond daarin niet de volgende les?

Les 1. De Schepping. Gen. 1, 2. Vragen en antwoorden.

1. Waarmee begint de bijbel?
De bijbel begint met het Oude Testament.

2. En waarmee begint het boek Genesis?
Het boek Genesis begint met de Schepping.

3. Waarnaar vragen wij?
Wij mensen vragen naar mens en wereld.'

Het zal ds. Kalff een gruwel zijn, maar in dat laatste zinnetje ontbreken alleen de hoofdletters nog maar...

WIJ BEGRIJPEN elkaar tegenwoordig opperbest. Werd niet een paar jaar geleden maar de tv-vertoning van de N.V.S.H.-film Kringloop door een staatssecretaris verboden, 'omdat de film dan in huiskamers zou komen waar personen van verschillende leeftijd en van beiderlei kunne bijeen zijn'? Nu zien we monseigneur Bekkers mevrouw Zeldenrust thuis opzoeken en zich op een idyllisch plaatje laten afbeelden. Soms geloof ik, dat we bezig zijn zo ongelooflijk oecumenisch te worden, dat er in Nederland geen tegenstellingen meer overblijven. Of... dat er geen tegenstellingen meer zijn, die niet verdoezeld worden...

MAAR LAAT IK de aandacht niet afleiden van dit belangrijke feit: dat het Humanistisch Verbond in een tijdsbestek van enkele jaren erkenning en waardering heeft weten te verwerven in brede kring. Laten we, ondanks achterhoedegevechten, niet vergeten wat onze strijd voor gelijkberechtiging van de buitenkerkelijken in zo weinig jaren al heeft opgeleverd. Laten we niet vergeten hoe tallozen hebben geprofiteerd van de geestelijke verzorging die nog steeds in een schreeuwend behoefte voorziet. Laten we niet vergeten... Maar elders in dit nummer vindt u daarover wel meer; waar het mij om gaat is, dat al deze dingen niet bereikt werden dank zij de mensen die zich wél humanist noemen, maar anderen voor het werk (en 'voor de duiten!') laten opdraaien. Misschien is er voor hen aanleiding zich in dit jubileumjaar daar nog eens op te bezinnen. Het Verbond groeit snel, maar het kan best sneller.

*Een marmeren beeld
roerloos in zijn volmaaktheid
volmaakt roerloos
verstard in eigen schoonheid*

*Een schilderij
gevangen blik op een
bewogen moment*

*De scheppingen van de mens
zijn schoner dan hijzelf*

*Maar in zijn volmaaktheid
is het beeld de mens
in één gedaante
is het schilderij de mens
van één sekonde*

*In zijn volmaaktheid
is de mens meer dan zij*

IDA MEEUWSE

Prof. dr. J. P. van Praag

HUMANISME: uitdaging en antwoord

IN de twintig jaar dat het Humanistisch Verbond bestaat heeft er in Nederland een diepgaande wijziging plaats gevonden. De verhouding tussen kerk en staat is grondig veranderd. Er wordt nauwelijks meer gesproken over Nederland als christelijke natie: in plaats daarvan is meer en meer de opvatting getreden van de open, veelvormige samenleving. De regering stelt zich op de grondslag van christendom en humanisme; gedachtenwisselingen tussen humanisten en christenen op voet van gelijkheid zijn aan de orde van de dag. Katholieken gaan daarbij voorop; moeizamer volgen vele hervormden en gereformeerden.

Het is onjuist te beweren, dat deze omwenteling – want dat is het – door het Humanistisch Verbond is veroorzaakt. Andere organisaties hebben het hunne daartoe bijgedragen, b.v. op het gebied van crematie en seksuele hervorming; ook de kerken zelf, vooral de katholieke, hebben een opzienbarende ontwikkeling doorgemaakt. Maar men mag wel zeggen dat het humanisme als geestelijke uitdaging en organisatorische werkelijkheid bij dit alles een beslissende rol heeft gespeeld.

EEN UITDAGING

Het hoeft nauwelijks betoog, dat dit 'succes' aan de humanisten eisen stelt die hun krachten bijna te boven gaan. Er dreigt een onevenredigheid te ontstaan tussen de verkregen kansen en de beschikbare mogelijkheden. Een versnelde groei, die met de snel groeiende taken gelijke tred houdt, is dan ook een levensnoodzaak voor de humanistische beweging.

Maar hier ligt tegelijk ook de grootste uitdaging. Velen zijn te onverschillig, sommigen te zelfgenoegzaam, anderen te zeer ontrederd om in het humanisme uitkomst te zien. Zij allen kunnen alleen worden geboeid door een humanisme dat uitzicht weet te bieden aan moderne mensen in een moderne wereld. Het heeft geen zin meer hen te wijzen op de noodzaak van de strijd voor erkenning, die grotendeels verleden is, en weldra even verouderd zal schijnen als b.v. de strijd voor het algemeen kiesrecht en de achturendag. Een andere, onnoemelijk veel zwaardere strijd doemt nu op: de strijd om de geest van de buitenkerkelijke mens. Zal dat zijn een kleurloze, opportunistische of nihilistische geest of een geest van zelfbewustzijn, doelbewustheid en creativiteit?

Die geest te wekken en vruchtbaar te doen zijn was en is het doel van het Humanistisch

Verbond. Alle activiteiten moeten begrepen worden als middelen om dat doel te verwerkelijken. Geestelijke bijstand, persoonlijk contact en praktische arbeid, humanistische vorming, bezinning en scholing, rapporten, publikaties, periodieken, radio en televisie, dienen allemaal tot dit doel.

Het gaat, in één woord, om de weerbaarheid van de buitenkerkelijke mens. De moderne wereld is een wereld van onvermoede dreigingen, maar ook van ongekende mogelijkheden. Er zijn mogelijkheden tot welvaart en welvaren voor allen, maar er zijn ook dreigingen van ontredering, nationalistische verblinding, klassesrijd op wereldschaal en algehele ondergang. Het komt er op aan alle beschikbare middelen en mogelijkheden te gebruiken voor de verwerkelijking van een in ieder opzicht menswaardig bestaan. Dat kan, als er voldoende mensen beschikbaar zijn voor onzelfzuchtige, scheppende werkzaamheid. Maar daarvoor is nodig, dat zij een zin kunnen leggen in hun leven, een uitzicht kunnen geven aan hun bestaan.

Dat is het wat het humanisme mede mogelijk wil maken. Niet doordat het over algemene recepten beschikt, maar doordat het voor ieder op eigen wijze een manier van leven aan de orde stelt, die zichzelf genoeg is. Door een raam te bieden waarin onverschrokken denken mogelijk is, door een levensvisie te formuleren waarin ontplooiing van ieders gaven een plaats kan vinden, door tot een menselijkheid op te roepen, waarin de medemens ten volle aanwezig is.

Humanisme is de overtuiging dat ongodsdienstige mensen alleen zo kunnen komen tot een zinvol bestaan voor zichzelf en tegelijk tot scheppende werkzaamheid in de samenleving. Maar deze overtuiging wekt hardnekkige weerstanden. Doordat zij de kleurloze noopt tot kleurbekennen, doordat zij de zelfgenoegzame bewust maakt van zijn beperktheid, doordat zij de ontredde uitdaagt tot zingeving. Die weerstanden kan men niet wegdeneren. Men kan ze op den duur slechts overwinnen door originele, vindingrijke, zinvolle werkzaamheid. En door luisterend naar wat de moderne mens ons te vragen heeft, ons antwoord te leren geven in zijn taal. Zijn taal, die in wezen ook onze taal is; en ons antwoord, dat eigenlijk ook zijn antwoord is. Dat vergt zelfbewustzijn ten aanzien van onze eigen overtuiging en tegelijk de bereidheid te breken met alle gezapigheid en benepenheid.

(Zie verder pag. 8)

'ALS we twintig jaar bestaan, moet jij een luchtig stukje schrijven over 'Het Humanisme', zei de redactie-secretaris. 'Goed,' zei ik en dat was heel onbesuisd en ondoordacht, want hoe kun je nu, bij nader inzien, iets luchtigs over Het Humanisme schrijven! Als iemand je vraagt: 'Vertel me nu eens, wat is nu eigenlijk Het Humanisme,' dan heb je een betoog van drie kwartier nodig om het hem uit te leggen. Met veel gebaren erbij.

Ja, echt, over Het Humanisme moet je altijd praten met gebaren. Probeer u maar eens iemand Het Humanisme uit te leggen met uw handen op uw rug. Lukt niet. En dan nog iets. Hebt u wel eens twee Humanisten heel serieus met elkaar over Het Humanisme horen praten? Ik wel en hoe ik dan ook m'n best doe om het te volgen, ik ben binnen de kortst mogelijke tijd het spoor volkomen bijster. Langzaam verlies ik de grond onder mijn voeten, ik ga met stoel en al de lucht in en als ik bij het plafond aangekomen ben, hoor ik, hoe die twee beneden me 'langzaam tot elkaar komen' of 'parallel beginnen te lopen' of 'elkaars standpunt nu wel benaderen' en dan komt 'de verwondering' er nog bij en heus, dan weet ik op geen stukken na, waarom ze tot elkaar komen en welke standpunten elkaar nu benaderen. Dan zou ik het liefst gaan gillen, maar dat mag niet, want Het Humanisme is een ernstige zaak, bedreven door ernstige mensen en daar valt niets bij te gillen.

En daar moet ik dan iets luchtigs over schrijven. U voelt wel, dat is heel moeilijk. Maar eigenlijk luidde de opdracht nog iets anders: 't Was niet alleen maar luchtig, 't was iets vrouwelijk-luchtigs en dat verandert de zaak wel een beetje. Hoe ziet een vrouw Het Humanisme of misschien moet ik zeggen: hoe bekijkt een vrouw Het Humanisme. En als ik dan om me heen kijk en m'n ervaringen van de laatste jaren eens laat spreken, dan moet ik zeggen: niet altijd even vriendelijk. Goed, 't is een levenshouding en die heeft met vriendelijk of onvriendelijk niet veel te maken, maar dat bedoel ik ook niet.

Laten we eens denken aan de vrouwen, die het dichtst bij Het Humanisme betrokken zijn. Het Humanisme, zoals zich dat manifesteert in ons twintig-jarig Verbond: de vrouwen van de functionarissen. Zouden die altijd even aardig en luchtig over Het Humanisme denken, als hun man avond aan avond naar bijeenkomsten en vergaderingen is? Wij zijn óók mensen! Typisch, dat je bij het H.V., waar 'de mens' centraal gesteld wordt, als vrouw deze verzuchting moet slaken: ik ben óók een mens. Ik wil óók wel eens samen met mijn man naar de schouwburg of naar een concert of naar een ouderavond van de school of gewoon thuis zitten praten over iets, dat mezelf bezig houdt en dat nu eens niets met Het Humanisme te maken heeft.

Twintig jaar H.V. 't Is gewoon niet meer weg te denken. Wat zouden we moeten beginnen, als het H.V. er niet was? 'k Zou zeggen, er zo gauw mogelijk één uitvinden, want iedere avond zo'n man bij de kachel met z'n krantje, nee, dat is toch ook weer niet je dät.

Het humanisme in de wereld

Zelfs contacten achter het Ijzeren Gordijn

KORT na het derde congres van onze Internationale, dat in augustus 1962 in Oslo plaatsvond, kreeg ik het verzoek er iets over te komen vertellen. Die uitnodiging was in tweeërlei opzicht merkwaardig. Ze kwam n.l. van een plaatselijke groep van het Nederlands Gesprek Centrum, waarvan de leden in meerderheid katholiek en protestant waren en de motivering was als volgt: 'Niet lang geleden is de Wereldraad van Kerken in New-Delhi bijeen geweest, het Concilie is begonnen, het ligt dus voor de hand dat we ook iets dienen te weten over het beraad van het humanisme op internationaal niveau.' Waarmee maar gezegd wil zijn, dat voor deze Nederlanders het van zelf sprak, dat het humanisme ook internationaal iets had te betekenen.

Het moderne georganiseerde humanisme heeft voor het eerst in 1952 in de openbaarheid getoond, dat het een internationaal verschijnsel was. Dat gebeurde op een congres, gehouden in Amsterdam van 21 tot 26 augustus, waartoe het initiatief was genomen door de Britse Ethische Unie, de Amerikaanse Humanistische Associatie, de Amerikaanse Ethische Unie, een Weense groep, die zich Ethische Gemeente noemde en het Nederlandse Verbond.

Dat eerste congres heeft vrij veel aandacht getrokken. Voordien was het ongodsdienstig humanisme wel bekend, althans in enkele landen, maar toch slechts in heel beperkte kring. Dat er in een groot deel van de wereld belangstelling voor bestond, dat het over een organisatorische vormgeving beschikte en dat mensen, die als geleerden van naam bekend stonden er toe behoorden, was iets waar men toch wel even van opkeek. Niemand minder dan de beroemde Engelse bioloog Sir Julian Huxley was de president van dat eerste congres, hij sprak daar over de moderne mensbeschouwing. Er werd besloten een internationale organisatie in het leven te roepen, die de naam kreeg van Internationale Humanistische en Ethische Unie of in het Engels, dat de voertaal van de beweging werd, International Humanist and Ethical Union, afgekort IHEU. Tot voorzitter werd de voorzitter van het Humanistisch Verbond, Van Praag, gekozen, die deze taak tot op heden vervult. Het secretariaat werd in Nederland gevestigd en er kwam een driemaandelijks blad, dat eerst Information Bulletin heette en thans *International Humanism*.

Het congres besloot een manifest uit te ge-

ven, sedertdien bekend als de Amsterdamse Verklaring. Het bevatte in het kort de doelstellingen van de nieuwe organisatie. Daarin staat onder meer het volgende: het humanisme wordt aangeboden als een derde uitweg uit de beschavingscrisis, als een alternatief voor de godsdiensten en de totalitaire stelsels. Het humanisme wil allen verenigen, die niet meer kunnen geloven in de verschillende vormen van godsdienst en die bereid zijn hun overtuiging te baseren op de eerbied voor de mens als geestelijk en moreel wezen. Als grondbeginselen van het humanisme worden genoemd: dat het democratisch is; dat het de nadruk legt op de waardigheid van de mens en zijn recht op de grootst mogelijke ontplooiing; dat persoonlijke vrijheid gecombineerd moet worden met sociale verantwoordelijkheid en tenslotte, dat het humanisme een levenshouding is, die er naar streeft een levenswijze te bevestigen van scheppende aard.

DE IHEU staat open voor alle groepen, hetzij van landelijk, hetzij van regionaal karakter, die zich met de doelstellingen van de Amsterdamse Verklaring kunnen verenigen. Ook particulieren kunnen zich aansluiten, als ze wonen in een land, waar geen groep is. De verklaring laat ruimte genoeg voor allerlei verschillen in opvatting, in aanpak en in accent. Het zal duidelijk zijn, dat er tussen de humanistische en ethische groepen, zeker bij de oprichting van de IHEU, ten aanzien van oorsprong, geschiedenis, methode en activiteiten grote verschillen bestonden en nog bestaan. Sommigen leggen de nadruk op de vervulling van de behoeften van de eigen leden, anderen treden veel meer op als sociale beweging, zoals b.v. in India. Toch valt er geen duidelijke indeling te maken, het is veel meer een kwestie van accent, van landelijke omstandigheden, dikwijls ook van in zekere zin gedwongen worden door de omstandigheden. De Noorse groep is ontstaan als een antwoord op de vraag, wat kunnen we doen voor hen die niet bereid zijn hun kinderen aan de kerkelijke bevestiging van de Lutherse staatskerk te laten deelnemen. In België heeft bij de oprichting de zaak van het moraalonderricht op de scholen een grote rol gespeeld. Zo zou van elk lid van de IHEU een karakteristiek zijn op te stellen, waarbij elke beschrijving echter voortdurend door de feiten wordt achterhaald. Want het valt niet te ontkennen en het is ongetwijfeld de grote verdienste van dit internationale contact, dat er

Als het bestuur van de IHEU vergadert in het Erasmushuis – Oudegracht 152, Utrecht – hangt daar de internationale vlag uit.

een sterke wederzijdse beïnvloeding plaats vindt.

VOORAL ná het Oslose congres is deze wisselwerking duidelijk zichtbaar. Daar zijn een aantal, reeds eerder gevormde werkgroepen bijeen geweest, die hun bevindingen in rapporten hebben neergelegd. De werkzaamheden van b.v. de groep die zich met de zedelijke opvoeding heeft bezig gehouden en waarbij het vooral de Nederlanders zijn geweest, die een grote inbreng leverden, heeft er toe geleid, dat men nu ook in Amerika, België, Engeland en zelfs in Australië er toe is overgegaan zich op de terreinen van de geestelijke verzorging en vorming te bewegen. In de eerste drie landen bestaan op dit

ogenblik geestelijke verzorgers, die ook officieel erkend worden, zoals dit sedert jaren in Nederland het geval is.

Er zouden meer voorbeelden te geven zijn. Verwacht mag ook worden, dat van de werkzaamheden van het vierde congres, dat eind juli 1966 in Parijs plaats vindt, de nodige stimulansen zullen uitgaan. Dat Parijse congres heeft als algemeen thema: het humanistische antwoord op de vragen en verlangens van de mens.

Nu al staat vast, dat de deelnemers aan dit belangrijke gebeuren, waaronder vele jongeren, uit tal van landen zullen komen. Want het is van meet af aan zo geweest, dat niet alleen leden van de aangesloten organisaties blijk van hun belangstelling gaven, maar dat ook mensen verschenen uit die landen, waar tot op heden nog geen humanistische organisatie, klein of groot, bestaat.

Een opsomming van de bij de IHEU aangesloten groepen begint al van een respectabele omvang te worden. Zij bevinden zich in Europa in België, Denemarken, Duitsland, Engeland, Frankrijk, Italië, Nederland, Noorwegen en Oostenrijk; Azië: in India, Israël, Korea, Japan, Pakistan en de Filipijnen; Australië en Nieuw-Zeeland; Amerika: in de Verenigde Staten en Canada en tenslotte ook in Afrika, waar een klein groepje in Nigeria bestaat. De witte vlekken op de kaart zijn voornamelijk Zuid-Amerika en Afrika en achter het ijzeren gordijn.

Wat Zuid-Amerika betreft mag verwacht worden, dat binnen niet al te lange tijd zich groepen zullen aansluiten uit Argentinië, Brazilië, Chili, Mexico en Uruguay. Er bestaat reeds gedurende enkele jaren een vrij levendig schriftelijk contact met hen, en ze ontvangen het blad. Reeds enkele malen heeft *International Humanism* een artikel in de Spaanse taal gepubliceerd, dat dan, evenals een vlugschrift, op grote schaal in Zuid-Amerika is verspreid. In Afrika liggen de zaken veel moeilijker. Ongetwijfeld zou ook hier wel iets zijn te bereiken, dat blijkt o.a. uit de grote belangstelling van Afrikanen, die in Engeland studeren en regelmatig humanistische bijeenkomsten bezoeken. Maar de middelen om op wat grootscheepse wijze propaganda te maken ontbreken vooralsnog, waarbij nog komt, dat het merendeel van deze jonge landen midden in een geweldige politieke en maatschappelijke omwenteling zit of daar nog aan moet beginnen. Toch is dit een vraagstuk, dat het bestuur van de IHEU voortdurend bezighoudt en van de grootste urgentie wordt geacht.

ONDANKS alle beperkingen is er al contact met personen van achter het ijzeren gordijn. Het zijn er niet veel, maar ze beloven iets. Zo bestaat er in Polen een maandblad, dat in ruime kring wordt gelezen en lezers vooral onder jongeren in de gehele wereld heeft. *Radar*, zoals het heet, is zeer modern, bevat voortreffelijke beschouwingen over

kunst en wetenschap en heeft behalve een Poolse ook een Engelse en Duitse editie. In dat blad komen regelmatig artikelen of stukken voor, die uit *International Humanism* zijn overgenomen. Het hele blad ademt trouwens een humanistische geest en de redactie spreekt zich ook voortdurend in humanistische zin uit.

HEBBEN al die groepen en groepjes nu ook enige invloed buiten eigen kring? Is het er net zo mee als in ons eigen land, waar we nu zover zijn, dat het Verbond een eigen plaats inneemt? Ja en neen. Het zal duidelijk zijn dat men van een clubje van 40 aangesloten Nigerianen in een land met 40 miljoen inwoners niet al te veel kan verwachten. Maar ze zijn er en door hun werk – de meesten zijn bij het onderwijs betrokken – gaat er toch iets van hen uit. Bovendien, het zit hem niet altijd in het getal, maar vooral in de mensen. We kregen in Utrecht een briefje van iemand die lezer was van het blad en om opname vroeg van een klein stukje. Op zich zelf niets bijzonders, maar in dit geval toch wel. Het was n.l. afkomstig van één van de Canarische eilanden, Portugees bezit, katholiek tot en met. Maar de man die het schreef was verbonden aan een universiteit en gaf dus leiding aan een generatie, die straks invloed kan gaan uitoefenen. Datzelfde beeld vinden we in Japan, in Korea, in Zuid-Amerika. En tenslotte, is het bij ons anders? Al vormen de twee organisaties die bij de IHEU zijn aangesloten, het Humanistisch Verbond en 'Humanitas' ten aanzien van de Nederlandse bevolking de grootste organisaties, in procenten uitgedrukt, er wordt door het individuele lid ook door zijn plaats in de samenleving invloed uitgeoefend. Vandaar dat het getal zo weinig zegt en je je dikwijls veel meer moet afvragen: Wie zijn het die zo'n groep vormen en wat gaat er van uit?

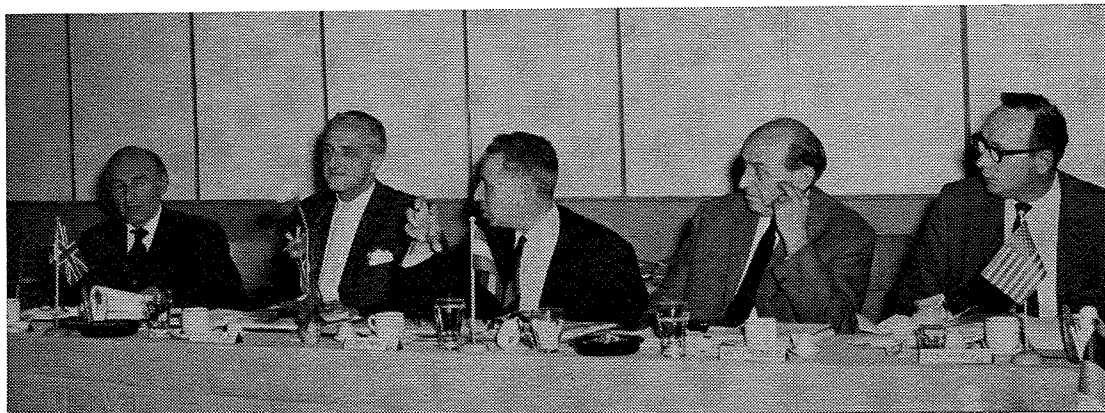
Dat het internationale humanisme meetelt valt niet meer te ontkennen. Al jarenlang heeft de IHEU zowel bij de Verenigde Naties als bij de UNESCO een vertegenwoordiging en er komen regelmatig uitnodigingen binnen voor het bijwonen van allerlei congressen van deze organisaties en nog enkele meer. Het zijn er zelfs zoveel, dat niet eens aan alle invitaties gevolg kan worden

gegeven door gebrek aan geld en mensen. Maar in 1964 is de IHEU o.a. vertegenwoordigd geweest bij de herdenking van het 20-jarig bestaan van de VN in San Francisco, bij een congres over bevolkingspolitiek in Belgrado en bij een criminologencongres in Stockholm. Verder bestaan er nog contacten met tientallen andere internationale organisaties, die ook bij de VN en de UNESCO zijn aangesloten. En als belangrijk feit van de laatste tijd verdient vermelding de uitnodiging van het Vaticaanse secretariaat voor de niet-gelovigen om op hoog niveau van gedachten te wisselen over een eventuele gemeenschappelijke verantwoordelijkheid.

WIE de bescheiden middelen kent, waarmee gewerkt wordt en de enorme moeilijkheden die aan de verbreiding van het humanisme in de weg staan, zal met enige trots kunnen constateren, dat de invloed van de IHEU sneller groeit dan in de aanvang verwacht werd. Ook hier doet zich de belemmering voor die we in Nederland kennen, het tekort aan geld en mensen. Desondanks wordt doorgedaan, ook daar waar de vooruitzichten vrij hopeloos lijken. En wat dat laatste betreft moet ik altijd denken aan die jonge man uit Columbia, die in Oslo tijdens een lunch naast me aan tafel zat. Hij was voor het eerst in aanraking gekomen met het humanisme en vol enthousiasme. Toen ik hem vroeg wat hij nu ging doen om in zijn eigen land de zaak op gang te brengen, zei hij: 'Ach, weet u, dat zal voorlopig niet anders kunnen zijn dan in een kleine kring erover praten. Want tenslotte hebben we in Columbia een doodarme bevolking, die voor 95 pct. analfabeet is, en onze eerste taak is om in hun leven wat uitzicht te brengen. En dat wordt een werk van generaties.'

Th. W. POLET

Enkele leden van het IHEU-bestuur tijdens een vergadering in het Erasmushuis. Van links naar rechts: H. J. Blackham, algemeen secretaris (Engeland), J. Bijleveld, penningmeester (Nederland), prof. dr. J. P. van Praag, voorzitter (Nederland), W. C. Koppenberg, organisatie-secretaris (Nederland) en J. F. Hornback, vertegenwoordiger van de American Ethical Union.

American Humanist Association werd al in 1941 opgericht

IN zijn 'Letters of an American Farmer' (Brieven van een Amerikaanse boer) – gepubliceerd in 1782 – heeft Hector St. Jean de Crevecoeur geschreven: '...de Amerikaan is een nieuwe mens, die handelt volgens nieuwe principes; daarom moet hij nieuwe ideeën koesteren en nieuwe meningen vormen'. Deze woorden beschrijven nauwkeurig de traditie, die altijd de beschaving van de Verenigde Staten en Canada heeft doordrongen. Een sterk humanistisch element is uit deze traditie voortgesproten, het heeft de Noordamerikaanse gemeenschap vanaf haar ontstaan beïnvloed. Toch was, tot in de twintigste eeuw, het humanisme (als beweging) van weinig betekenis in Noord-Amerika, hoewel individuele humanisten voortdurend invloed hadden op de maatschappij.

Tolbert H. McCarroll, executive director van de American Humanist Association.

Een strenge godsdienstige levensopvatting kwam naar ons continent met de Europese beschaving van de kolonisten. De botsingen tussen verschillende secten en misschien ook de herinnering aan de gevolgen van Europese godsdienstige conflicten waren oorzaak van de ontwikkeling van een geseculariseerde staatsvorm in de Verenigde Staten en in delen van Canada. De orthodoxie had echter tot voor kort grote invloed op ons continent. Hoewel er zeer vele mensen zijn die hun kerken blijven bezoeken en verdedigen, heeft de orthodoxie toch aan kracht ingeboet; vooral haar greep op de jeugd is verzwakt. De kerk heeft haar vermogen, de maatschappij met haar ethiek te doordringen, verloren. Zij is tot een instituut geworden, dat ernstige tekenen van maatschappelijk verval vertoont. Toch wordt de niet godsdienstige mens in vele maatschappelijke kringen nog steeds met wantrouwen gezien, zelfs niet als volwaardig aanvaard. Als gevolg daarvan acht de American Humanist Association voortdurend waarzaamheid geboden tegen pogingen van godsdienstigen, de scheiding tussen kerk en staat op te heffen. Hoewel de Verenigde Staten nimmer een officiële staats-godsdienst hebben gehad waren altijd bepaalde vormen van geloof favoriet. Pas in 1961 stelde het Amerikaanse Hooggerechtshof het humanisme voor de wet gelijk met godsdienstige geloofsovertuigingen. De georganiseerde humanistische beweging is ontstaan tijdens de wetenschappelijke en democratische revolutie van deze eeuw. In 1927 begon een groep studenten van de universiteit in Chicago een gestencild blad uit te geven dat de 'New Humanist' heette. Een jaar later werden de Humanist Associates gevormd om dit streven te financieren. De naam werd spoedig veranderd in de Humanist Press Association. Tijdens de jaren 1930 en 1936 verving langzaamaan een gedrukt tijdschrift het gestencilde bulletin. In 1933 publiceerde een aantal humanistische leiders een beginselverklaring, getiteld 'A Humanist Manifesto'. Al deze activiteiten bepaalden uiteindelijk de vorm van het georganiseerde Noordamerikaanse humanisme. In 1941 tenslotte werden alle losse groepen van humanisten samengesmolten tot the American Humanist Association en kwam voor het eerst het tijdschrift 'The Humanist' uit. Gedurende de eerste jaren van haar bestaan werd het overgrote deel van de leiden-

de figuren der A.H.A. gerequireerd uit hogleraren in de wijsbegeerte en predikanten van vrijzinnige kerken. Toenemende steun van individuele humanisten maakte het mogelijk, meer kennis over het humanisme tot grotere groepen te brengen.

ALLE mensen zijn – wat hun noodzakelijke levensbehoeften betreft – afhankelijk van de maatschappij waarin zij leven; toch ervaren velen zich als uitgestoten door diezelfde samenleving. De mensen hebben geen gemeenschappelijke banden meer die voortspruiten uit een algemeen aanvaard wereldbeeld: een gemeenschappelijk idee over de wijze waarop de wereld ontstond en hoe het menselijke leven geleefd zou moeten worden. Sommigen staan vijandig tegenover de wereld, en de wereld tegenover hen. Humanisten geloven dat de mens een eigen plaats heeft in de natuur en in de samenleving. Zijn bestaan is niet zonder strijd, maar dan strijd tegen toestanden die de maatschappij zelf heeft geschapen: schijnheiligheid, onwetendheid, armoede en onrecht.

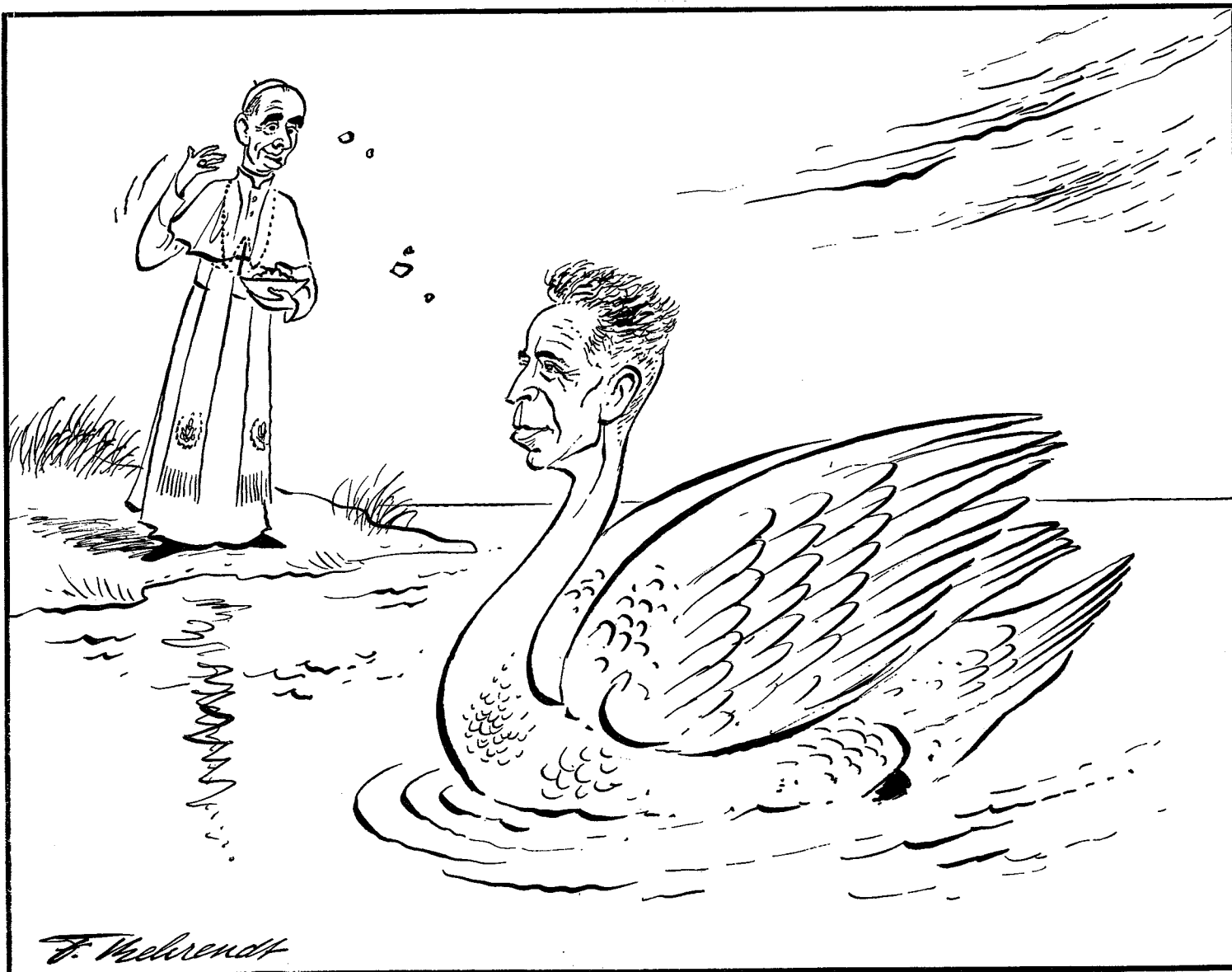
In deze strijd heeft de humanist bewust partij gekozen, en de humanistische beweging dient hem als verzamelplaats. Omdat nu eenmaal organisaties meer kunnen bereiken dan afzonderlijke individuen, organiseren humanisten zich om op deze wijze hun levensovertuiging een hechtere basis te geven en humanistische waarden in de maatschappij te verwezenlijken. De A.H.A. is hun woordvoerder, zij geeft de richting aan en zij kan invloed op de maatschappij uitoefenen waar individuen zouden falen.

De A.H.A. had oorspronkelijk geen plaatselijke afdelingen; zij organiseerde 'loslopende' humanisten op een nationale basis. In 1948 maakte de vroegere vice-voorzitter Rudolf Dreikurs een studie over de situatie binnen de A.H.A.; deze studie gaf de stoot tot de aansluiting van plaatselijke, reeds bestaande humanistische gemeenschappen. Nu kan men in de meeste grote steden dergelijke gemeenschappen vinden: rond de helft van het totale aantal leden behoort daartoe.

Kortgeleden heeft het hoofdbestuur (bij de A.H.A.: the Board of Directors) een reorganisatie goedgekeurd waardoor Noord-Amerika in drie geografische gebieden wordt verdeeld: oost, midden en west. De zaken van ieder rayon zullen worden behandeld door een regionaal comité. Dit garandeert, dat de leden van elk rayon meer invloed kunnen hebben op en deelnemen aan het werk, en biedt de A.H.A. in haar geheel de mogelijkheid tot grotere invloed op het nationale leven.

Een even belangrijke verandering is de splitsing van de A.H.A. in twee onderdelen: de ene zal zich primair met de algemene maatschappelijke en geestelijke problematiek bemoeien (opvoeding, kerk en staat, de rechten van de mens, burgerlijke vrijheden, de Verenigde Naties, vrede, jeugd, geboorteregeling

(Zie verder pag. 7)

HET LELIJKE JONGE EENDJE

(Vervolg van pag. 6)
en andere maatschappelijke zaken), de andere is er meer voor de 'inwendige zending': hij richt zich in het bijzonder tot de humanistische gemeenschappen zelf en houdt zich bezig met het humanistische gezin, organiseert groepsactiviteiten, bemoeit zich met ethische vraagstukken en behandelt individuele moeilijkheden.

IN 1963 is de A.H.A. begonnen met het aanstellen van geestelijke raadslieden, daarbij uitgaande van de ervaringen met dergelijke functionarissen in het (Nederlandse) Humanistisch Verbond, en verder daartoe geïnspireerd door het rapport over deze ervaringen, uitgebracht tijdens het IHEU-con-

gres in Oslo (1962). De A.H.A. heeft gedurende twee jaren in de praktijk bestudeerd van welke technieken op dit gebied zij zich het beste zou kunnen bedienen. Zij is nu in staat op ruimere schaal geestelijke raadslieden te gaan opleiden. Ook voor het opleiden van andere functionarissen zijn thans programma's uitgestippeld.

Van humanistische ouders ontvangt de A.H.A. vele verzoeken tot hulp bij de geestelijke vorming (letterlijk 'ethical education') van hun kinderen. De A.H.A. maakt thans diepgaande studie van de mogelijkheden tot het opstellen van zo'n opvoedings-programma teneinde ook kinderen te leren hun eigen ethische (geestelijke) beslissingen te nemen.

Opmerkelijk is, dat rond twintig procent van alle A.H.A.-leden studenten zijn (ook studenten van de High Schools en de Colleges, v. S.). Die zijn op hun beurt weer georganiseerd in de Humanist Student Union of North America (HSUNA).

Het belangrijkste blad dat de A.H.A. uitgeeft heet 'The Humanist'; dit tijdschrift ontvangen alle leden. Verder verschijnen er nog verscheidene andere bladen.

Laat ik niet vergeten te melden, dat de A.H.A. een belangrijke rol heeft gespeeld bij de stichting van de International Humanist and Ethical Union (IHEU).

TOLBERT H. MCCARROLL
(bewerkt door J. van Straten)

HUMANISME: uitdaging en antwoord

(Vervolg van pag. 3)

Onze wereld is verward. De mens van nu leeft in angst voor de dood, omdat hij geen zin kan leggen in het leven. Daarom verheerlijkt hij jeugd en sex en kracht. Maar hij is in feite ontmoedigd, futloos en krachteloos, en biedt de jeugd noch tegenspel noch uitzicht. Wantrouwen en wanhoop grijpen om zich heen. Ongebreidelde actie, blind nationalisme en racisme, benepen fanatisme en nauw verholen egoïsme krijgen vrij spel, als de idee ontbreekt, zonder welke geen cultuur stand houdt.

En toch zijn de mogelijkheden voor een echt menselijk bestaan groter dan ooit en is het verlangen daarnaar sterker dan ooit. Humanisme heeft tot taak die mogelijkheden aan te wijzen en dat verlangen vorm te geven. Het heeft antwoord te geven op de vraag naar een leven dat de moeite waard is. Het kan dat, als het ja weet te zeggen op de ontplooiing van de menselijke mogelijkheden en een allen omvattende menselijke solidariteit. Daarvan kan het, meer dan welke stroming of beweging ook de uitdrukking zijn. Daarvoor kan het meer dan wat ook allen mobiliseren, die daarnaar verlangen.

Maar dan zal het op de grondslag van dat ja alle intellectuele, emotionele en vitale krachten moeten inspannen om het tot iets meer te maken dan een loze kreet. Het humanisme beschikt daartoe niet over een toverformule, maar het is bereid het avontuur van het bestaan te wagen: als een experiment, niets verwachgend, alles hopen. Het verschaft geen stelsel van zekerheden, maar het brengt een proces op gang. Het beschikt niet over pasklare oplossingen, maar het geeft een uitgangspunt en een richtlijn aan. Op deze wijze werkt het mee aan de menswording van de moderne mens; dat wil zeggen aan de verwerkelijking van zijn vermogen om in een ontmoedigende wereld zinvol te functioneren en daardoor te komen tot een veel beleden, maar zelden verwerkelijkte zelfstandigheid. Daarvan hangt onze toekomst af. En dat bepaalt tegelijk de toekomst van het humanisme.

Overall in de wereld spannen humanisten zich daarvoor in. Zo ziet men in gedachten een wereldbeweging ontstaan van vernieuwende, verbindende en bezielende kracht. Vernieuwend door af te rekenen met archaische, magische, verstarde vormen. En door gebruik te maken van alle gegevens van origineel denken, wetenschappelijk onderzoek en technisch kunnen. Verbindend doordat het oude menselijke waarden ver-

ZONDER GRENZEN

*Als mijn honger grenzeloos zou zijn
en durend
en er zou niets zijn behalve de honger
zou ik mijn honger dan nog voelen?*

*Als mijn leed grenzeloos zou zijn
en tijdloos
en er zou niets zijn dan een zee van leed
zou ik mijn leed dan nog beseffen?*

*Als mijn liefde grenzeloos zou zijn
en oneindig
en niets zou rimpels trekken in mijn liefde
zou ik mijn liefde dan nog herkennen?*

*Als mijn leven grenzeloos zou zijn
en eeuwig
en er zou iets zijn na mijn leven
zou ik mijn leven dan nog zó beminnen?*

IN DEZE SCHEMERING

*In deze schemering wil ik het zeggen
wil ik spreken van mijn weemoed
mijn angsten en kleine zorgen
en van de pijn om de mensen.
In deze schemering komen de woorden
als vanzelf en laten zich niet weerhouden
door het nuchtere fatsoen
dat ons enige pantser is.*

*In het vreemde licht ben ik weerloos
omdat alle dingen overdekt zijn
door tederheid – omdat de overmoed
van de stralende dag verstilde
en de woorden als muziek in mijn oren zijn
zich niet laten verdringen
door de schijnbare kilte
die ons ergste wapen is.*

*In deze stemming kan ik het zeggen
dat ik hou van jou en van het leven
van de dapperheid van kleine mensen
die doen wat gedaan moet worden
De woorden vloeien als vanzelf
uit de bron van warmte
die liefde heet
en onze mooiste gave is.*

IDA MEEUWSE

bindt met modern levensgevoel. Maar ook doordat het zich verstaanbaar weet te maken voor oost en west, voor oude en jonge volken, voor zwart, geel, bruin en blank. Bezielend door zijn non-conformisme van ja-zeggen in een wereld van neen-zeggers. En tegelijk doordat het een uitzicht biedt waarin vitaliteit, weerbaarheid en creativiteit een nieuwe kans krijgen.

Dit is het beeld van een humanisme, dat een krachtcentrum is: in het persoonlijk levens-

patroon van sexualiteit, gezin, werk en opvoeding; in de vormgeving van jonge en oude naties, tussen dictatuur en chaos; in de internationale samenleving die zonder verstandhouding niet bestaan kan. Het gaat er slechts om de miljoenen, die beschikbaar zijn, te boeien. Dat kan alleen door ze stuk voor stuk aan te spreken: één voor één. Wie dat te gering is, moet er maar niet aan beginnen

J. P. VAN PRAAG

Hedendaagse kunstenaar verbeeldt de nachtzijde van ons bestaan

HET beelden is evenals het denken een middel om de verschijnselen der buitenwereld te grijpen, te ordenen, te doorlichten en haar aldus te maken tot vertrouwd en bewoonbaar gebied. Maar wil het dat kunnen doen, dan moet die buitenwereld altijd nog een zin te vermoeden geven en op een of andere manier de indruk maken, op ontsluiting en ontraadseling te wachten. In elk kenteringsgetij echter, ook in het onze, gaat dit vermoeden-van-zin verloren: het oude wereldbeeld verdwijnt en zo lang het nieuwe nog niet is gevormd, ligt de wereld daar, vijandig, zinloos, absurd.

Wij leven in de eeuw van het absurde. Met die absurditeit weet de schilder voorlopig geen raad, zijn blik trekt zich terug uit de zichtbare werkelijkheid: de schilderkunst wordt abstraherend en abstract. Dit is de lijn der ontwikkeling die door de verschillende -ismen in de moderne kunst gemarkeerd wordt.

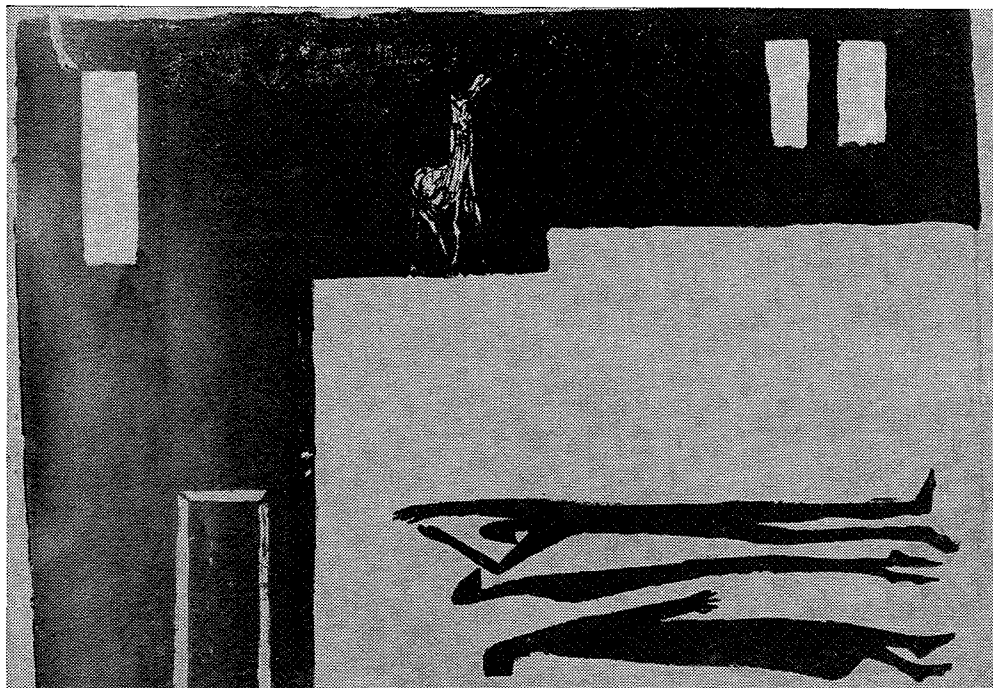
Daar komt dan nog wat bij. Het primitivisme waarmee de beweging inzette, lijkt inmiddels verwilderd tot een grenzeloos barbarisme. Gedaan is het met elke bekommernis om een weloverwogen, verzorgde vorm. Schilderijen ontstaan als slagvelden van verf-materie; schilderijen als reliëfs van gips, zand en textiel; schilderijen als kijkkasten, waarin echte voorwerpen – schroeven, bouten, moeren, kurken – in het beeldvlak verankerd zijn. Waar blijft in deze hedendaagse schilderkunst het beeld van de mens? Nergens natuurlijk, voor wie 'beeld' opvat als uitbeelding van het uiterlijk, de gestalte, het gezicht. Maar heel wat, als 'beeld' ook nog iets anders mag betekenen: verbeelding van innerlijk leven, van een menselijke situatie. En dat is een abstract schilderij, al is het moeilijker te 'lezen' dan een figuratief werk. Een vertegenwoordiger van de 'action painting' metselt, smijt, striemt, spat met verf,

gedreven door dezelfde drang als de holbewoner die zijn hand legde op de rots en de contouren natekende met verf. Temidden van de ongrijpbare wereld waarin het eigen leven al even ongrijpbaar vervliet, wil hij een plek die de zekerheid geeft: 'Hier ben ik geweest, dit draagt mijn stempel, is van mij!' Hij zoekt houvast, zelfbevestiging.

Een dergelijk werk laat ons beleven, wat onze situatie in wezen is: tegenover onze onverklaarde wereld staan we even machteloos als de primitieve mens tegenover de zijne en desondanks wagen we de eerste stappen naar verkenning en assimilatie. Eerste stappen, ook in die zin, dat onze benaderingswijze primitief, elementair is. We gebruiken het voornaamste zintuig van het heel kleine kind, de tastzin, in het onbewuste gevoel, dat niets zoveel evidentie heeft, als dat wat we aanraken. Vandaar dat zoveel schilderkunst van tegenwoordig tendeert naar het reliëf. Vandaar ook die neiging om 'het gevonden voorwerp' in te lijven in het schilderij. Nooit immers wordt de vreemdheid van het ding zo goed weggenomen, als wanneer we het aanraken en het brengen in een door ons geschapen omgeving.

WAAR nu de verfbanen en vegen georganiseerd zijn tot een teken (Hartung, Soulages), daar zien we dikwijls dat dit teken de horizon verspert. We kijken tegen een vlechtwerk dat onze blik niet doorlaat, symbool ongetwijfeld voor de uitzichtloosheid van het bestaan. Maar ook zijn er schilderijen, waaruit zich voorstellingen lijken los te maken als van een verwilderd Romaans kapiteel: legendarische dieren zijn er verstrengeld in een moorddadig gevecht. Een uiteenzetting met de destructieve driften, die in de mens woeden. Noch het teken, noch de voorstelling werd bedacht, beide kwamen onontkoombaar opgerezen uit het innerlijk van de kunstenaar, beide zijn symbolen voor

ELENBAAS: *De gefusilleerden.*

PABLO PICASSO:
portret van mevrouw H. P.

een onbewuste notie of neiging.

Als deze symbolen een archè-typisch karakter hebben, vermag de schilder soms iets beleefbaar te maken van de gronden waaruit eenmaal de mythen geboren werden. Dit nu zou wel eens van onschatbare waarde kunnen zijn. In de loop van deze beschouwing werd onze situatie vergeleken met die van de primitieve mensheid. Welnu, hoe heeft duizenden jaren geleden de uiteenzetting met de vijandige en raadselachtige werkelijkheid plaats gevonden? Door mythen, die een zin schoven achter het raadsel en zo de wereld hanteerbaar maakten. Het is niet onwaarschijnlijk dat wij dezelfde weg moeten gaan. Mythescheppend denken echter is in onze tijd een ondenkbaarheid, behalve in de poëzie (Achterberg, Lucebert). Mythescheppend beelden is dat geenszins, eenvoudigweg omdat het beelden niet verloopt over het logisch verstand, de vijand van alle mythen.

In feite gaat de beeldende kunst deze weg reeds. Picasso in zijn stier- en minotaurus-verbeeldingen gaf de mythe van de wreedheid en de hunkering naar zachtheid; Francis Bacon, de mythe van het absolute kwaad, de demonie der zinledigheid; Elenbaas, de mythe van de mens die zich inscheept voor een reis vol gevaren en tegenover de voortdurende bedreiging niets anders te stellen heeft dan de grandeur van zijn schamelheid. Er zouden er meer te noemen zijn. Maar ook bij meer voorbeelden zou het feit niet te loochenen zijn, dat de hedendaagse kunstenaar de nadruk legt op de 'nachtszijde' van het menselijk bestaan, op 's mensen angst, agressie, wreedheid. In een kenteringsgetij dromen we nu eenmaal kwade dromen. En wie deze beelden met een 'voor mij hoeft het niet' opzij zou willen schuiven, bedenke dat onze eigen donkere kanten beter hanteerbaar kunnen worden als we die aan het kunstwerk hebben leren kennen als liggend in ons en tegelijkertijd buiten ons gesteld. Ook hier ligt de mogelijkheid van een bevrijdende werking.

P. C. J. REYNE

Dr. A. de Wilde

Term 'christelijk humanisme' is een pleonasme

DE term 'christelijk humanisme' is een pleonasme. Reeds de stam, waarop het christendom geënt is: Israël, is gekenmerkt door een hoge waardering van mens en wereld. De wereld is Gods schepping; de mens een schepsel naar Gods beeld. De Tien Geboden bieden een vergaande bescherming van het menselijk bestaan. Ze bevatten reeds de eerste sociale wet, het sabbatsgebod, dat aan alle volksgenoten, inclusief de onvrijen, een volkomen vrije dag garandeert. Zorg voor weduwen, wezen en vreemdelingen wordt aan Israël ingescherpt, waarbij gezegd wordt: Ge zijt zelf ook vreemdeling geweest in Egypte; ge kent de positie van de underdog. De latere profeten komen met kracht op voor sociale rechtvaardigheid. Er is een opvallende overeenkomst tussen hun aanklachten en die van Karl Marx in het eerste deel van *Das Kapital*. Geen wonder, hij was in de joodse traditie groot geworden.

Het oerchristendom was in den beginne een joodse sekte, die zich steeds meer ging verzetten tegen het ritualisme, dat zo sterk het karakter van het Jodendom ging beheersen. 'Wee u,' zegt Jezus tot de schriftgeleerden, 'gij geeft tienden van munt, dille en komijn, maar verwaarloost het zwaarste van de wet: de barmhartigheid.' Tegenover knellende sabbatsbepalingen stelt hij: 'De sabbat is gemaakt om de mens, niet de mens om de sabbat.' In de bekende gouden regel vat hij de hele moraal samen. De oude christenen zagen het gehele wereldgebeuren uitlopen op de komst van het godsrijk op aarde: het rijk van werkelijke vrede, gerechtigheid en blijdschap. De hemelzucht, die later zo vaak het christendom zou scheeftrekken, is vreemd aan het Nieuwe Testament.

Deze vervreemding van de aarde is de kerk binnengedrongen uit de gnostieke en neoplatonische sfeer, die de laat-antieke wereld kenmerkte. De late oudheid zag niet veel meer in mens en wereld. Plotinus schaamde zich een lichaam te hebben en smachtte naar zijn opgaan in het goddelijke. Dit onjoodse, onbijbelse ferment van lichaams- en werelddepreciatie is opgezogen door het christendom der latere eeuwen. De ascetische instelling is stellig een correctief geweest op de corruptie van Laat-Rome en Byzantium, en een teugel voor de barbaarse wereld van West-Europa, waarin de kerk de geestelijke dominante werd. Toen deze beteugelingen echter de rol van idealen gingen spelen, werden ze steeds meer tot boeien.

Rechtvaardigheid gebiedt vast te stellen, dat de humanitaire kern van het christendom ook in de middeleeuwen krachtig bleef door-

werken. Menslievendheid en vreedzaamheid werden onze barbaarse voorouders voortdurend gepredikt, en de kultuurschatten van de oudheid werden in de kloosters bewaard. Toch stond het gehele leven onder kerkelijke voogdij, en het hemelverlangen maakte bij duizenden het aardse leven bleek en bloedeloos, terwijl de massa met een kwaad getuigen het rauw genoot.

RENAISSANCE en Reformatie betekenen een eerherstel van mens en wereld. De hervormers kwamen met kracht op voor de waardigheid van huwelijk, arbeid en voor het recht van het individu tegenover de gevestigde machten. Toch ging ook hier de oude hemelzucht weer een grote rol spelen. Het protest hiertegen werd levend gehouden door de humanisten. De religieuze humanisten van de 16de en 17de eeuw: Erasmus, Morus, Campanella, Coornhert, Hugo de Groot e.d. zoeken naarstig naar nieuwe vormen voor een menswaardige samenleving. De voortzetting van dit oudere humanisme is de Verlichting, waarin Holland een belangrijk aandeel heeft gehad. De grote figuren van de Verlichting putten stellig veel uit de oudheid, met name uit de Stoa, maar zij vonden sterke inspiratie in de humanitaire kern van het Evangelie. Opmerkelijk is het hoevele kerkelijke persoonlijkheden met hart en ziel verlichters waren. Ds. Bekker vocht fel tegen allerlei bijgeloof, deken Swift viel met scherpe pen allerlei misstanden in kerk en staat aan, bisschop Berkeley pleitte voor de onderdrukte Ieren, ds. Oberlin bracht in een halve eeuw zwoegen het doodarme Steendal (Elzas) tot maatschappelijk en geestelijk welzijn. En van de niet-kerkelijken is met de vinger aan te wijzen hoe met name de figuur van Jezus hen inspireerde. Men kent de roerende hulde aan Jezus van Voltaire in zijn artikel *Religion* in de *Dictionnaire philosophique*.

In de 19de eeuw begon in het christendom een reactionaire wind te waaien. Wetenschappelijke en maatschappelijke vernieuwing werden bij velen verdacht. Introvertieit kenmerkt het protestantisme met zijn konfessionalisme, het katholicisme met zijn onfeilbaarverklaring van de paus. Paradoxaalwijs brak de uit het methodisme geboren zending (bij de katholieken de missie) uit de bedomptheid, en bracht met het Evangelie veel kultuurgoed aan de werelddelen buiten Europa. Aan de rand van de kerk stond het burgerlijk-progressieve oudere liberalisme alias modernisme; later de socialistische Blijde Wereld-groep (om nu maar in Nederland te blijven).

Pas de zware crisissen van de 20ste eeuw hebben de kerken uit hun zelfgenoegzame vroomheid opgeschrikt. Aartsbisschop Söderblom van Zweden roept na Wereldoorlog I de christenheid op tot 'life and work' voor de nieuwbouw van de wereld. In de zg. oekumenische beweging, die langzamerhand zijn hulpdiensten geschapen heeft in alle werelddelen, leeft dit besef, dat nog steeds groeiend is. De theologie van Barth stelde met nadruk God in het middelpunt, maar een God, die werkt voor de menselijkheid op aarde. Heel wat barthianen hebben het socialisme omhelsd als het meest uitgesproken streven naar een menswaardige samenleving. Bij de oudere socialistische strijders als Tillich en Banning (om maar een paar namen te noemen) kwamen de socialisten van de doorbraak. Het pacifisme wordt in een invloedrijke groep binnen de kerken gezien als een regelrecht uitvloeisel van het Evangelie. Men denke aan de afwijzing der kernwapens door de Hervormde kerk, stellig onder de sterke inspiratie van de genoemde groep.

HET merkwaardige verschijnsel doet zich voor, dat in de nieuwste theologie de speculaties over de diepten van het goddelijke wezen, waaraan Barth nog veel energie gewijd heeft, op de achtergrond geraakt zijn, en dat het accent steeds sterker valt op de

(Vervolg zie pag. 11)

MOZES – fragment van een fresco uit de vierde eeuw van onze jaartelling. De fresco bevindt zich in de catacomben van de San Gallisto, te Rome.

Drs. Daniël de Lange

Christelijk humanisme, oud en nieuw

BIJ de beschouwing van de geschiedenis van het humanisme moet ik altijd – laat ik het eerlijk bekennen – een historisch brok in de keel wegslikken. Niet omdat ik de huidige humanisten hun naam zou misgunnen; integendeel, ik ben blij dat zij tenminste mét de naam ook een waardevol stuk geschiedenis voor heden en toekomst gered hebben. Maar de bijna totale losraking van het humanisme uit het verband met bijbel en christendom kan ik niet anders zien dan als een verarming voor christendom en humanisme beide.

De reductie welke het vijftiende- en zestiende-eeuwse bijbels humanisme toepaste op de uitgewerkte theologische voorstellingswereld van duizend jaar 'corpus christianum', lijkt mij een gezonder en meer adequaat christelijk antwoord op de eisen van dát ogenblik, dan de zestiende-eeuwse kerkstrijd welke in feite de zelfopvatting van christenen en kerken voor de volgende eeuwen bepaald heeft. In een eeuw die nieuwe continenten en volken ontdekte, waar de westers-christelijke geschiedenis geen enkele echo wekte, in een tijd die een nieuw beeld ontwierp van de mens en zijn wereld (natuur en geschiedenis), én van zijn voorstellingswereld (de artistieke vernieuwing), bood de humanistische terugkeer tot de evangelische mensbeschouwing aanzienlijk meer beweeglijkheid om de werkelijke evangelische waarden de nieuwe geschiedenis binnen te dragen, dan de binnenkerkelijke verstijvingen welke het direct gevolg zijn geweest van reformatie en

contra-reformatie. (Waar dit bijbels humanisme 'operationeel' werd, bijv. in de denkbeelden van Luis Vives over opvoeding, politiek, kolonisatie, enz., heeft pas de negentiende eeuw de aansluiting daarmee gevonden.) De binnenkerkelijke verstijving heeft bijna automatisch geleid tot die immense vervreemding t.o.v. wereld en geschiedenis, die de afgelopen eeuwen van christendom gekenmerkt heeft; ze heeft daarmee ook geleid tot de ondergang van het christen-humanisme als erkende variant binnen de kerken. Wel is het als ondergrondse stroom blijven bestaan, maar waar het, bijv. in de vorm van vrijzinnigheid, aan de oppervlakte trad, werd het nauwelijks geduld.

DIT alles betekent geen slinkse poging om het huidige humanisme dat zich resoluut buiten geloof en christendom gesteld heeft, van het recht op naam en bestaan te beroven. Maar het bevat wel een bedrieglijk, zijdelings antwoord op de vraag welke de redactie van *Mens en Wereld* mij gesteld heeft: welke aanzetten voor een christelijk humanisme zijn er aan te wijzen in de huidige ontwikkeling (vernieuwing) van de kerk waartoe ik behoor, d.w.z. de katholieke? Ik bedoel dit: de aanzetten voor een christelijk humanisme zijn in de katholieke kerk al geruime tijd aanwezig, het gaat er maar om die aanzetten naar de eisen van het ogenblik te actualiseren. Hier doet zich dan het merkwaardige feit voor dat een groot deel van de menselijke waarden welke het oorspronkelijke bijbels humanisme voor zijn tijd uit het evangelie aflas, sindsdien – al dan niet onder uitdrukkelijk humanistische vlag – buiten de kerk een eigen ontwikkeling heeft gekend, die bepalend is ook voor het katholieke humanisme dat thans in alle ernst tracht de vervreemding van de kerk ten opzichte van mens, wereld, geschiedenis, op te heffen. Wat binnen de kerk lang geen plaats heeft kunnen vinden, treft de christen vandaag in volwassen vorm buiten de kerk aan, en ontvangt hij met dankbaarheid: positieve verdraagzaamheid in een pluriforme samenleving, respect voor de onaantastbare menselijke persoon, de erkenning van de menselijke opdracht om een voor alle mensen leefbare menselijke samenleving te verwirkelijken, en dat in dynamische zin: naar de eis van het ogenblik; de zorg voor recht, vrede en vrijheid voor allen, enz. Dat is de ontdekking welke op het ogenblik plaats vindt in de katholieke kerk, en welke daar wordt aangeduid met *aggiornamento*. Nu zijn er, dunkt mij, twee manieren waarop de christen deze (her)ontdekking van

de humane waarden, en van de verantwoordelijkheid daarvoor, tot een christelijke houding kan verwerken. De eerste, in zekere zin meest voor de hand liggende, maar ook bedrieglijke, is dit alles tot verwaarloosd christelijk erfgoed te verklaren, en daarmee in te lijven. Het zijn wilde loten die buiten het kerkelijk perk zijn opgeschoten, en weer naar hun hoofdstam teruggesnoeid moeten worden om volop tot hun recht te komen, en ware vrucht te dragen. Men beroept zich dan op de historie en de traditie, en vergeet gemakshalve dat deze loten intussen van eigen wortels zijn gaan leven, en de band met de oude stam hebben verloren.

De tweede weg is minder gebaand, maar lijkt mij bij uitstek de weg van een nieuw christen-humanisme. Om te beginnen gaat men uit van het feit dat de evangelische waarden van het bijbels humanisme in de loop der geschiedenis grondig gesecculariseerd zijn, d.w.z. dat er een legitieme ont-eigening en socialisering heeft plaats gehad van christelijk erfgoed dat thans gelijkelijk aan allen, christenen en niet-christenen, ter beschikking staat. Men aanvaardt het historisch proces zó als het gelopen is, en aanvaardt de bovengenoemde humane waarden als gemeenschappelijke opdracht van alle mensen. Vergeelde eigendomstitels gelden niet meer. De christen werkt, als ieder ander, mee aan de verwezenlijking van die waarden in de concrete situatie. Hij beseft dat hij daarmee ook binnen de ruimte van het evangelie staat. Met dat al onderscheidt het praktisch humanisme van de christen zich dan niet of nauwelijks van dat der niet-christenen.

PAS wanneer binnen dit algemeen geldend humanisme de christen opnieuw het evangelie plaatst, en de heilsfeiten viert, kan er sprake zijn van een christelijk humanisme, dat in de humane dialoog over de mens en zijn werkelijkheid ook een eigen bijdrage kan leveren. Dat vraagt van de ene kant een sterke ascese ten opzichte van voorstellingen van het verleden, het eigen verleden en dat van de anderen; het vraagt van de andere kant een nieuwe evangelische verbeeldingskracht. Het vraagt binnen een samenleving welke op vele punten leeft van gesecculariseerde evangelische waarden opnieuw de mens-bij-uitstek, de Christus van het Nieuwe Testament, tegenwoordig te stellen, en te zien hoe zijn tegenwoordigheid kritisch, scheidend, en ook helend en bevrijdend, werkt.

Het christendom staat voor de paradoxale situatie dat een aanzienlijk deel van de opdracht tot humanisering, welke het vanouds en terecht in het evangelie gelezen heeft, buiten de kerk tot volle ontplooiing is gekomen. De christen kan in die taakvervulling alleen maar van harte meedoen, op gelijke voet met de anderen. Van *christelijk* humanisme kan eerst sprake zijn, wanneer hij de bijbelse leer over de mens (anthropologie) in volle omvang en consequentie dóórdenkt en vorm geeft in en vanuit de nieuwe situatie.

(Vervolg van pag. 10)

medemenselijkheid als de echte openbaring van geloof. Bisschop Robinson interesseert zich niet meer voor de 'twee naturen' van Jezus, maar ziet in hem de leidsman voor nu en voor de toekomst, omdat hij zo volstrekt 'de mens voor anderen' geweest is. Deze anglikaanse bisschop is een van de velen. Er gaan reeds angstige stemmen op, dat op deze wijze 'godsdiens' opgaat in 'humaniteit'. Bonhoeffer, de Duitse verzetsstrijder, theoloog, heeft hierop al geantwoord, dat inwendig het *geloof* in de levende en bezielende goddelijke Werkelijkheid gloeien moet, maar dat de warmte, die ervan uitstraalt, zich als *humaniteit* doet gevoelen. Een wakker geworden christenheid kan, krachtens haar authentieke oorsprong, niet anders, dan zich met kracht werpen op de problematiek van deze tijd: de vraagstukken van oorlog en bewapening, van honger en bevolkingspolitiek, van de samenleving van volken en rassen.

MEER OPENHEID, MEER WEDERZIJDIG BEGRIIP

ER was, toen het H.V. in 1946 werd opgericht, in Nederland bij de verschillende kerken verdachtmaking, wanbegrip, misverstand, ijselijke stilte, houding van afwachten en bitter weinig sympathie en begrip. Dat het H.V. niet was opgericht om mensen hun geloofsovertuiging af te winnen, niet was opgericht om geloof en kerk te bestrijden – alsof iemand zich ‘vergist’ in zijn geloof – werd niet of nauwelijks begrepen omdat het uitdragen van het christelijk geloof ook een absolute eis is voor de meeste kerken. Dat een gemeenschappelijk front tegen het onbetwiste nihilisme, op een vrijwillige basis, een zinvoller positie was dan een eendeloos gekrakeel over het geloof in de christelijke zin, werd nauwelijks ingezien.

In 1966 is er het een en ander veranderd. Verdachtmaking is sporadisch te vinden, wanbegrip neemt af, misverstand wordt kleiner, ijselijke stilte wordt ‘beschreumde genegenheid’, om met Hoofd te spreken, en bij een groeiend aantal gelovigen is sympathie

en begrip. Alleen het dogmatisch protestantisme, in de ‘splendid isolation’ meent dat de humanist ‘vanuit de leugen der goddeloosheid leeft’ en het geloof niet wil omvatten. Maar zelfs daar groeit een zekere waardering en een zekere twijfel of het allemaal nog wel zo is als in de tijd van de Doleantie.

Parallel loopt in het H.V. de ontwikkeling van meer begrip, openheid en verdraagzaamheid t.a.v. de kerken en het geloof. De openheid wint het ook hier van de strijd, die niet veel anders bereikt dan dat de bestrijder nog eens te meer van de juistheid van zijn eigen standpunt overtuigd raakt door zijn flinke houding. Bij dit jubileumnummer hoort een historische beschouwing. Welnu, wilt u eens lezen het hoofdartikel van *VOLK EN VADERLAND* van 10 MEI 1940? En na lezing zult u nog eens van verdachte zijde gehoord hebben waarom het Humanistisch Verbond werd opgericht, direct toen het kon, in 1946.

Hier is het hoofdartikel:

De nationaal-socialistische toekomst

De „Volkskrant” van 26 April j.l. verbaast zich over Mussert's zekerheid, dat geheel Europa, dus ook Nederland, in de toekomst nationaal-socialistisch zal zijn.

„Wie heeft dit den heer Mussert geopenbaard?” vraagt het blad zich af en meent verder, dat de overwinning van Duitschland daartoe dan de eerste voorwaarde is. Deze opvatting is niet geheel juist. Wel mag men veronderstellen, dat een Duitse overwinning het wordingsproces ietwat zal verhaasten. De geschiedenis leert echter, dat men den invloed van wapenfeiten op het geestelijk gebeuren niet moet overschatten.

Vanwaar dan onze zekerheid?

Wij zullen trachten ons met de „Volkskrant”-redactie nader te verstaan.

Nagenoeg alle denkende koppen van onzen tijd, niet in de laatste plaats de mannen der katholieke wetenschap, zijn het erover eens, dat de humanistische cultuur is uitgebloeid en een nieuwe cultuurvorm zich thans baanbreekt. Hoe deze er precies uit zal zien, weet niemand, ook wij niet. De toekomst is in Gods hand en het aantal factoren – historische, godsdienstige, wijsgeerige, biologische, economische – dat Hij laat medewerken of tegenwerken tot vorming der nieuwe cultuur zijn zoo ontelbaar en verscheiden, dat het uiteindelijke resultaat door geen sterveling nauwkeurig kan worden voorzien.

Eén ding is slechts zeker, n.l. dat het humanistisch tijdperk ten einde snelt en dat derhalve alle leeringen, instellingen en opvattingen, welke in dat raam zijn gevat, mét het Humanisme ten onder zullen gaan. Of hoogstens – en dan zeer ten deele – de Nieuwe Orde mee zullen helpen bepalen. Een humanistische instelling is b.v.: de parlementaire democratie, een humanistische opvatting; het Internationalisme, een humanistische leerstelling; het waanbegrip der volkssouvereiniteit. Wij volstaan hier met het noemen van enkele voorbeelden uit een lange reeks, die alle onverbreekbaar aan elkander zijn verbonden.

Onze eerste redelijke zekerheid is dus, dat de Nieuwe Orde, die wij Nationaal-Socialisme noemen, niet langer humanistisch zal zijn en dat daarin voor de parlementaire democratie, enz., geen plaats bereid kan

worden. Verder, dat deze Nieuwe Orde niet mechanistisch zal zijn, doch organisch. Niet internationalistisch doch nationaal bepaald.

Onze tweede redelijke zekerheid is deze, dat het Christendom zich in het Nieuwe meer zal laten gelden dan in den ouden cultuurvorm, al was het slechts hierom, omdat Humanisme en Christendom in ieder dieper opzicht elkanders verklaarde vijanden zijn en dat alles wat wij nu reeds omtrent de Nieuwe Orde als staande tegenover het Oude weten: – Gezin tegenover Individu, Gezag tegenover ongebonden vrijheid, het organische tegenover het mechanistische, geborgenheid in eigen Volk tegenover klassenstrijd, enz. enz. – even zoovele waarborgen zijn voor de mogelijkheid en waarschijnlijkheid voor de herleving der Christelijke Religie en haar toenemenden invloed op het geestelijke staatkundige en economische leven.

Onze derde redelijke zekerheid ligt in de onontkoombare noodzakelijkheid der Nieuwe Orde, aangezien nòch op staatkundig, nòch op economisch terrein met behulp van de bestaande apparatuur meer orde te scheppen valt. Het productievraagstuk der negentiende eeuw is niet langer een vraagstuk meer, de liberaal-kapitalistische productie-wijze heeft haar „Schuldigheid” gedaan en kan, neen móét verdwijnen. Het distributievraagstuk roept thans om oplossing en nieuwe organen zijn daarvoor noodig. Deze kunnen niet anders dan corporatieve organen zijn.

Doch hoog boven deze redelijke zekerheden uit, rijst ons vast en onwrikbaar geloof, dat wij, Nederlandsche nationaal-socialisten, door God geroepen zijn tot de taak, die wij trachten te verrichten. De handhavers van het Oude, zooals uw R.K. Staatspartij, o, Volkskrant!, kunnen dit werk niet doen, omdat zij – evenals de vrouw van Lot – de liefde van hun hart hebben verpand aan het Sodom, dat achter hun rug in vlammen opgaat.

Voor ons is er geen band meer, die met de zonden van het verleden bindt, voor ons is er geen terug meer, slechts de moeilijke weg vooruit, de weg naar het nationaal-socialistisch Nederland!

Humanisme in de wereld van het Oosten

POLITIEK gezien is er in de wereld van 'het Oosten' in twintig jaar wel het een en ander veranderd. Willen deze veranderingen ook menselijk iets te betekenen hebben dan mogen ze niet beperkt blijven tot verschuivingen in het patroon van de politieke machtsverdeling. Beoordeeld naar maatstaven van 'menselijkheid en menswaardigheid' is er een te grote ongelijkberechtigtheid ten aanzien van de materiële en culturele waarden. 'Humanisme' heeft in deze politiek geschakeerde wereld een in beginsel heel duidelijke en directe taakomschrijving maar een in de praktijk heel moeilijke, lange en bijna onoverzienbare weg tot verwerkelijking.

Het is niet moeilijk om humanistische idealen te formuleren. De situatie dwingt er toe en daagt er toe uit. De gewone gevoelens van algemene menselijkheid moeten wel ver zijn afgestompt om onbewogen te blijven bij de dagelijkse aanblik van armoede, honger, ziekte, bedelarij, het eindeloze zwoegen van een verpauperde plattelandsbevolking, de verborgen werkloosheid, de armzalige en schamele levensomstandigheden van miljoenenmassa's. Er is geen intellectuele, politieke of militaire leider, die niet tenminste doordrongen is van de noodzaak om deze wantoestanden te bestrijden en die niet tenminste bepaalde leuzen en idealen heeft opgesteld voor een betere, rechtvaardigere, menselijkere samenleving.

Eensdeels is zo'n formulering van idealen het begin van een nationale en sociale bewustwording, die vooraf moet gaan aan daadwerkelijke hervormingen. Maar anderdeels is ze ook vaak een vervangmiddel voor werkelijke daden, vloeit een hartstochtelijk beleden humanistisch idealisme voor een groot deel voort uit een niet geheel bewust gemaakt besef van politieke onmacht.

De nationale emancipatie van zo vele jonge, opkomende volken in Azië en Afrika uit koloniale of semi-koloniale overheersing moet gevolgd worden door een veel moeilijker proces van politieke emancipatie van alle delen van het volk, van sociaal-economische emancipatie door vergaande hervormingen van de bezits- en productie-verhoudingen en door een alzijdige technisch-economische ontwikkeling van het hele productie-apparaat, en van culturele emancipatie tenslotte van de grote volksmassa die door materiële nood en subsistentie nauwelijks toekomt aan culturele en creatieve ontplooiing. De kwestie is niet of een verreikend program van sociale, economische en cul-

turele ombouw en opbouw onder de bestaande politieke verhoudingen 'haalbaar' en 'realiseerbaar' zou zijn, de vraag is eerder hoe het collectieve enthousiasme en de massale solidariteit gemobiliseerd kunnen worden om juist de politieke belemmeringen voor welke hervormingsplannen dan ook te doorbreken en te overwinnen.

VOOR ons, die leven temidden van zoveel reeds vanzelfsprekende en vanzelfzwijgende verworvenheden, is het moeilijk voorstelbaar hoeveel idealisme en politieke moed er in de zg. ontwikkelingslanden moeten worden opgebracht om niet te bezwijken voor de dagelijkse verleiding van corruptie, carriërisme, bureaucratie, groepsbelang, kliekgeest, profiteerschapp, statuspolitiek. De strijd tegen deze veelkoppige verleiding is een bijna uitzichtloze, herculische taak, die alleen volbracht kan worden bij een niet aflatende inspiratie en bezieling. Aan de wortel van zo'n worsteling om een menswaardiger en rechtvaardiger samenleving moet dan ook een fundamenteel 'humanistische' overtuiging liggen, die de mens, ondanks 'menselijke tekorten', wezenlijk in staat acht tot de verwerkelijking van een menselijk bestaan naar menselijke normen. Uit de voortdurende ervaring en bewustwording van het 'onmenselijke' van de bestaande situatie put de praktische humanist de spankracht om zich

in te zetten voor een betere en menselijkere wereld.

In de wereld van het Oosten zijn er tenminste drie vormen waarin dit 'fundamentele humanisme' kan worden uitgedragen. Ten eerste, is er de praktijk van de politieke, maatschappelijke, economische, culturele en educatieve vorming en hervorming van de samenleving. De leidende beginselen kunnen meer of minder nadrukkelijk en bewust in humanistische zin worden geformuleerd en omlijnd. Wat onder 'humanistisch' moet worden verstaan dient uit de historische situatie zelf en haar eisen te worden bepaald. Van het Westen uit zijn we gemakkelijk geneigd om bepaalde hervormingsprogramma's om hun radicalisme, hun dictatoriale karakter als 'niet humanistisch' af te keuren, waarbij we soms vergeten dat het radicalisme uit de noodzaak van een massaal élan, uit de miljoenenendruk en het miljoenenongeduld van een reeds onhoudbare situatie zelf voortvloeit. Zelfs de tegenstelling tussen 'spiritualistische' en 'materialistische' dominanten doet minder ter zake.

Ten tweede, kan het 'fundamentele humanisme' gestalte krijgen in het massaal inspirerende levenspatroon van bepaalde individuele leiders. Typerend voor de oosterse samenleving is nog altijd de bezielende invloed die er uitgaat van grote individuele voorbeelden. 'Humanisme' manifesteert zich niet alleen in bepaalde actie-programma's, bewegingen of stromingen. 'Humanisme' is

(Zie verder pag. 16)

Jamini Roy 'Koeien en mensen'. Roy is een nog levende Indiase schilder, die bekendheid verwierf ook in 'het Westen', omdat hij kaarten ontwierp voor de Unicef. Zijn werk is een geslaagde synthese tussen klassiek en hedendaags. De koeien zijn voor de Hindoes ook nu nog heilige dieren.

DOEM

TOEN ik vanmorgen net de ogen had geopend, viel het glaasje sinaasappelsap, dat mijn vrouw mij aanreikte, zonder aanwijsbare reden in het puntdecolleté van mijn pyjama. In de badkamer raakte ik, eveneens zonder aanwijsbare oorzaak, mijn linker oorlel aan met het mesje, waardoor lauw bloed langs mijn wang begon te stromen, dat moeilijk bleek te stelpen. Mijn nog onzekere hand liet – en dan gebéurt er wat – de fles after shaving lotion kletterend in scherven vallen in de wastafel en mijn nog niet geheel functionerende geest deed mij mistasten, zodat ik – al die tubes lijken zo op elkaar – beproefde mijn tanden te poetsen met de crème, waarmee mijn vrouw haar handen zacht houdt, een daad die voor de duur van het etmaal een smaak in de mond veroorzaakt, of je een reeds lang overleden veldmuis hebt opgegeten. Vervolgens brak, toen ik mij had gewassen en aangekleed, alwéér zonder aanwijsbare reden, de veter van mijn linkerschoen. Daarna nam ik het pilletje dat de dokter mij heeft voorgeschreven in en gleeed het doosje uit mijn hand, zodat ik tien minuten lang op handen en voeten door de kamer moest kruipen om alle her en der gesprongen pilletjes op te rapen. Toen het doosje opnieuw gevuld was en veilig in de kast stond, heb ik mij uitgekleeed en ben weer naar bed gegaan. Want een dag die zó begint durf ik niet aan. Daar rust een doem op. Ik weet precies wat er allemaal gebeuren zal, als ik mij buiten bed waag. Ik zal mij naar de tramhalte begeven en lijn zestien net weg zien rijden. Tijdens het wachten op de volgende lijn zestien zal een passerende man met de punt van de koffer die hij draagt, per ongeluk zodanig tegen mijn scheenbeen stoten, dat een schaafwond ontstaat die door zijn 'sorry' niet geneest, doch de hele verdere dag op een zeurende manier blijft schrijven. Het zal, bij die tramhalte, gaan regenen en ik heb mijn jas niet bij me, ik keer in loopspas naar huis terug, trek 'm aan en ga weer naar de halie. Daar blijkt het opeens droog en zelfs een beetje broeierig, zodat ik de jas uitdoe en over mijn arm hang. Ik zal, met de eindelijk gekomen lijn zestien, arriveren in het rustige koffiehuis waar ik een stukje wil schrijven en aldaar bemerken dat ik zowel mijn pen als mijn opschrijfboekje vergeten heb mee te nemen. Ik zal weer met lijn zestien – de gedachte aan de vreselijke monotonie van al deze handelingen maakt me al beroerd – terugrijden naar huis. Daar zal aan het licht treden dat ik mijn regenjas in het rustige koffiehuis heb laten liggen. Ik beklim de trap, steek de pen in mijn zak en kijk het opschrijfboekje even door, waarbij ik mijn leesbril opzet, zonder welke ik niets kan zien wat geschreven of gedrukt staat.

Terwijl ik dat doe gaat de bel.

Ik schuif het raam op, om naar buiten te kijken, wat ik altijd doe als voorzorgsmaatregel, omdat er bij mij vaak wordt gescheld door voortijdig beschonken, mij geheel onbekende zonderlingen, die de rest van de dag willen blijven, juffrouwen die mij tot iets willen bekeren, of personen die onbedreven zijn in het lezen van naambordjes en menen bij héél iemand anders aan te bellen.

En als ik dan uit het raam kijk zal het natuurlijk een figuur uit een dezer drie categorieën blijken te zijn en zal mijn leesbril van mijn neus glijden en op de straatstenen te pletter vallen, zodat ik minstens een week niet bij machte zal zijn te lezen of te schrijven.

Dat zal allemaal gebeuren, als ik niet veilig in bed blijf.

Daarom blijf ik in bed.

Ik heb een beroep dat ik in bed kan uitoefenen.

Dat heeft het met het oudste beroep van de wereld gemeen.

En dan...

Laat mij u, voor u óók naar bed gaat, nog een mooie gedachte meegeven van een Duitse wijsgeer. Uit de achttiende eeuw, dus u hoeft niet boos te worden, want Hitler kunt u hem echt niet aanrekenen. Deze gedachte. Een notitie in zijn dagboek: Ik ga soms acht dagen lang mijn huis niet uit en leef zeer vergenoegd. Van een even lang huisarrest op bevel, zou ik waarschijnlijk ziek worden.

Misschien hebben die regeltjes wel iets te maken met de essentie van het begrip vrijheid.

S. CARMIGGELT

(Met toestemming van de schrijver overgenomen uit het boekje 'Speciaal voor u,' uitgave Het Parool/De Nieuwe Pers. Het is niet in de handel).

BLOEMEN

Als alle mensen eensklaps bloemen waren
zouden zij grote bloemen zijn met lange snorren.
Vermagerende vliegen, dode torren
zouden blijven haken in hun haren.
Tandestokers, steelsgewijs ontsproten,
zouden zwellen tot gedraaide tafelpoten,
katoenen knoppen zouden openscheuren
tot pluche harten die naar franje geuren,

en op de bergen zouden gipsen zuilen staan
die gipsen druiven huilen.

Op het water dreven bordkartonnen blaren,
de vlinders vielen uit elkaar tot losse vlerken
en van geur verdorden alle perken
als alle mensen eensklaps bloemen waren.

LEO VROMAN

Uit 'De speelse muze' – uitgave: Vereniging ter bevordering van de belangen des boekhandels

Mens op het toneel ontgaan van alle camouflage

DE schilder-decorontwerper Igaël Tumar-kin, die bij Bertolt Brecht in Oost-Berlijn heeft gewerkt, vertelde me jaren terug dat Brecht woedend is geworden toen hij in Parijs de vertoning zag van Becketts stuk 'Wachten op Godot'. Brecht vatte het plan op om 'Godot' zelf op te voeren, maar dan tegen een achtergrond van projecties waarop menselijke opbouwende arbeid zichtbaar zou zijn, die in flagrante strijd zou staan met Becketts prediking van de zinloosheid.

Het is er blijkbaar nooit van gekomen. Maar de anecdote brengt ons midden in het probleem van het beeld van Beckett: de absolute zinledigheid van het menselijk bestaan. Aan de andere kant Brechts waarheid: menselijke klassesolidariteit. Aan de ene kant je reinste individualisme, aan de andere kant bewust gekozen: de maatschappij. Voor ons zijn dat allebei halve waarheden. Het is niet aan-nemelijk dat ze, bijeengevoegd, zoals Brecht dat wilde, de hele waarheid zouden opleveren...

Alle belangrijkere toneelstukken voeren ons dieper in het verschijnsel mens. Daarbij voert hier, in het 'westen', de richting Beckett de boventoon. Beckett is ontstellend consequent geweest in zijn beschrijving van de menselijke eenzaamheid en van de zinloosheid. Er staat maar één scherpe positieve tegenhanger tegenover zijn geschriften: het feit dat hij het nodig vond om ze te schrijven.

Brechts marxistisch gekleurde waarheid is voor ons al zo aanvechtbaar. Koos hij in zijn jeugdstukken al duidelijk de absurdistische kant, later ging hij weloverwogen overstag, vitaal kiezend voor de hedendaagse werkelijkheid waar wat aan gedaan diende te worden. De uitbuiters, de gangsters en de profiteurs worden in zijn stukken onthuld. De tekortkomingen van het proletariaat ook, maar alleen dan wanneer het er zijn voordeel mee kan doen in de klassenstrijd.

Brecht was echter niet rechtlijnig genoeg om die exposé's geheel en al doeltreffend te maken tot wapenen in de klassenstrijd. 'Moeder Courage' ontvangt van het publiek stevast een warme bewondering over haar doorzettingsvermogen, terwijl Brecht in deze marktentster juist wilde aantonen, dat de onderliggende altijd alles verliest in een oorlog en hij Courages 'slimheid' dus als verwerpelijk wilde klasseren. 'Herr Puntila' veroverd op slag de harten van het publiek, hoewel Brecht in hem de onbetrouwbaarheid van de 'meester' heeft vorm gegeven. De tractaatschrijver verloor het hier van de toneelschrijver.

Beckett is dichterbij de (harde) waarheid over de mens, maar hij laat ons overigens grandioos in de steek in een tijdsgewricht waarin er miljoenen zijn die niet eens te eten hebben. Brecht is verder van de (universele) waarheid van de mens, maar hij is bewust opportunist, liever een on-waarheid schrijvende dan een bijna-waarheid, als met dat eerste de wereld gebaat zou zijn.

De mens in zijn huls van eenzaamheid tegenover de mens, die niet zonder de andere kan, daartussen ligt het gebied vol paradoxen, waarin de hedendaagse toneelschrijvers bezig zijn. In het 'westen' met een nadruk op het persoonlijke: de onmogelijkheid van communicatie, aantonen hoe wreedaardig de mens kan zijn – bij Pinter bijv., bij Albee en een hele reeks van jonge Britse schrijvers.

Ionesco zat aanvankelijk in het spoor van Beckett; zijn eerste éénakters tonen het absurde van het menselijke handelen. Zijn reeks avondvullende stukken waren al veel meer politiek geëngageerd en ze demonstreerden zijn afkeer voor de mens die zich maar laat leiden uit gewoonte, rhinoceros wordt desnoods, of dagelijkse moorden incalculeert bij de inconvenienten van het bestaan. Ionesco's laatste stukken, die we hier nog niet kennen, schijnen helemaal in de richting van Brecht te gaan.

Uit het Oosten komt, op Brecht na, nog niet veel. Uit Polen druppelt wel iets door. Zo zal dit seizoen nog gespeeld worden werk van Wladimir Mrozek, die, zoals misschien wel heel Polen – en half-Nederland – tussen de Sovjetwereld en de Amerikaanse wereld inhangt. Van hem speelden studenten enkele jaren geleden al éénakters, die het absurde in het menselijk bestaan verbinden met menselijke dwaze gedragingen in politieke zin. Het zijn beeldende stukken, wellicht wat teveel in cabarettoon om ook buiten Polen in te slaan. Veel steekt namelijk de draak met de Poolse toestanden van geestelijke onvrijheid.

HET mensbeeld is aan het veranderen op het toneel. Ibsen is voorbij en zelfs Strindberg is voornamelijk achterhaald. Hun waarheden zijn al te zeer aanvechtbaar geworden en worden als eenzijdig ervaren – alleen maar psychologisch, alleen maar strijd der seksen, alleen maar sociale geraaktheid. Dat ze, evenals bijvoorbeeld Shaw, evenals niet te vergeten Heijermans, nog gespeeld kunnen worden, ligt aan hun grote toneelvermogens. Ze schreven hun scènes met bewaamheid, hun dialogen met toneelinstinct

Samuel Beckett

en schiepen hun figuren met liefde, óók de schurken, die zij nog op toneel durfden te brengen.

Aan onze huidige toneelschrijvers is het, ons vertrouwd te maken met een mens, die tot alles in staat is, tot wreedheid en moord, vaak onder de dekmantel van idealisme. Ze openen ons de ogen, juist door mensen te tekenen, die met oogkleppen op lopen en die hun eigen zijnsproblemen, plus hun obsessie met de dood, verdoezelen achter schijnbaar doelgericht geklets en achter wrede daden. (Der Schmürz, van Boris Vian bijv.) Ze verbrijzelen illusies, hardhandig en soms met enig sadistisch genoegen. Illusies die doorzien zijn worden onbruikbaar. Er blijft zo langzaam niet een bruikbare illusie over om op verder te gaan; zelfs 'verder gaan' is allang als een dubieuze illusie gebrandmerkt. Het schijnt onvermijdelijk dat ons op het toneel een mens wordt getoond, die geheel ontgaan van zijn camouflage zeer naakt komt te staan. De winst is al zo, dat voze conventies vervallen, vooroordelen verdwijnen en er ruimte komt voor grotere verdraagzaamheid tegenover wie dan ook.

Alle mythen gaan overboord. Er zal dan toch een nieuwe mythe moeten volgen, ontstaan op een barre bodem. Voorlopig echter zal er veel onaardigs op het toneel worden getoond. We hopen nu maar op het stuk waarin het menselijk falen wordt aangetoond, maar waaruit toch de gedachte oprijst dat het de moeite waard blijft zo eerlijk mogelijk te leven.

Dus toch zoiets als een Beckett-Brecht-productie...

ADRI LAAN

Breza's 'De bronzen deur'

DE schrijver van 'De bronzen deur' ('Spizowa brama'), Tadeusz Breza, is in poolse literaire kringen een man van betekenis. Buiten deze kringen kent men hem nauwelijks, hoogstens van naam, en in ieder geval kan niet van hem worden gezegd, dat hij in Polen een populair auteur is. Te verwonderlijker dan, dat zijn 'Spizowa brama' in Polen een bestseller werd. Hierbij komt nog, dat het boek op zichzelf beslist niet eenvoudige literatuur is.

De grote populariteit van dit boek moet worden gezocht in de bijzonderheid van het onderwerp en in de wijze van probleemstelling. 'Spizowa brama' geeft een zeer bepaalde visie op het Vaticaan als menselijk instituut. Wie maar iets weet van de strijd, die in Polen gaande is tussen de staat, het 'régime' en de rooms Katholieke kerk, zal begrijpen, dat men juist daar in een beschrijving als van Breza hevig geïnteresseerd moet zijn. En om dit maar dadelijk uit te breiden tot de rest van de wereld: sinds de gebeurtenissen in de laatste jaren rondom het Vaticaan heeft men ook elders een geïntensiveerde belangstelling voor de rooms Katholieke wereld. Vandaar dan dat van 'Spizowa brama' ook buitenlandse uitgaven zijn verschenen, onder meer in het engels, frans, duits en zelfs in de nederlandse taal. Toch zijn er van mijn kant nog wel enige bezwaren zowel tegen 'Spizowa brama' als tegen de nederlandse uitgave ervan.

MIJN grootste bezwaren gelden de vorm. Breza verbleef in de jaren 1955-1958 als diplomaat in Rome en begon zijn boek als een dagboek. Het is dit in wezen gebleven, ook al vindt men er delen in, die men essayistisch, polemisch en zelfs episch zou kunnen noemen. Een dagboek heeft zo zijn eigen sfeer. Men ontmoet er niet zelden de roddel, hoe verijnd ook. Bovendien vergroot de schrijver maar al te gauw eigen gewicht, doordat hij zich al pratend, al babbelend als middelpunt van het gebeuren stelt. Dan is er nog een bezwaar tegen de dagboekvorm en wel dat een echte vorm, een echte structuur, zo vaak ontbreekt. De lezer en zeker de kritische lezer, heeft bij dagboeken en mémoires nog wel eens moeite hoofd- en bijzaken, redenen en causaliteit te onderscheiden. En zoiets werkt irriterend en vaak vermoeiend. Breza heeft in dit geval mijn bezwaren - zo men wil: mijn vooroordelen - tegen het dagboek goeddeels kunnen wegnemen. Maar dit pleit in de allereerste plaats voor zijn schrijfwijze, dus voor de manier waarop hij mensen laat leven en verhoudingen belicht. Al lezende krijgt men het gevoel aanwezig te zijn bij het gebeuren, sterker: men voelt zich bij personen en gebeurtenissen betrokken. En een groter compliment kan men een schrijver eigenlijk niet maken. Van de (verfijnde) roddel is iets aanwezig, maar door de auteur zo goed mogelijk naar deze en gene zijde verdeeld. En wat zijn eigen gewicht en betekenis aangaat, Breza tracht zo bescheiden te zijn als een man van zijn formaat en in zijn positie onder de gegeven omstandigheden maar kan zijn.

HET dagboek is een gestileerde vorm van praten, van causeren. Breza blijkt een groot causeur met een duidelijke voorliefde voor improviseren, snel en vaardig en zeer origineel. Hij is de man van de anekdote, soms van de meesterlijk uitgesponnen anekdote. Hij is een fijnzinnige, misschien nu en dan wat aristocratische satiricus, die hier nu eens met en daar weer zonder mededogen personen schetst, schildert, etst. Vele bekenden tekent hij ons ten voeten uit, 'oude' bekenden soms: Pius XII, die hij in schijnbare eerbiedigheid maar in feite onthullend en zeker ontlusterend voor ons neerzet; Malaparte, de in Italië veel omstredene, verschijnt ons in leven en sterven, op een wijze, die tegelijk satirisch en liefkozend is; Wyszyński, de strijdbare en autoritaire kardinaal van Polen, Roncalli - de latere paus Johannes - en vele, vele andere meer of min bekenden stappen of schrijden of zitten onder Breza's felle schijnwerper.

MEN heeft Breza wel vergeleken met Roger Peyrefitte, de uitermate agressieve en zelfs beruchte bestrijder van het Vaticaan. Dit, naar ik meen, ten onrechte: de bedoelingen van de twee schrijvers liggen te ver uiteen. Breza is een veel grotere literator en heeft ook een beduidend omvattender blik dan Peyrefitte. Uit de vele recensies in en buiten Polen blijkt, dat men Breza ondanks de vele loftuitingen niet goed kan plaatsen. De een schrijft, dat 'Spizowa brama' een anti-katholieke kommentaar in

Humanisme in het Oosten

(Vervolg van pag. 13)

vooral ook een discipline, die in het individuele subject moet worden gerealiseerd en die in de verwerkelijking van de leider en meester zichtbare en navolgbare gestalten krijgt. 'Humanisme' wordt niet alleen geleerd maar ook geleefd. Vooral in India kan men politiek en religieus humanisme in verpersoonlijkte gedaante aantreffen, bij leiders als Gandhi, Bhave en president Radhakrishnan, en bij rishis, zieners en heiligen als Sri Ramakrishna, Sri Ramana en Sri Aurobindo.

Ten derde, zal men het 'humanisme' moeten zoeken in de min of meer 'academische' kringen, onder de vaak zeer invloedrijke universiteitsprofessoren, filosofen, literatoren, geleerden, dichters, kunstenaars. Het is vooral deze derde vorm van 'humanisme', waar het 'humanisme van het Westen' nog het makkelijkst aansluiting en toegang toe kan vinden. In niet geringe mate wordt dit academisch-filosofische humanisme door het westerse denken geïnspireerd en beïnvloed. Het is ook hier dat de term 'humanisme' zelf

dagboekvorm is, de ander, dat de auteur een onwillige eerbied verraaft voor de Vaticaanse staat als een volmaakt produkt van de menselijke intelligentie. Het was altijd het lot van de schrijver, die streefde naar een onafhankelijk oordeel, dat hem werd verweten partijdig te zijn. Alleen reeds om dit feit, dus dat Breza het gevaar van zulke verwijten heeft durven riskeren, verdient hij onze belangstelling.

Breza heeft niet naar objectiviteit gestreefd, is echter wel een eerlijk man. En dat is heel wat in dit verband, waar het een zo machtig en naar macht strevend instituut als het Vaticaan en de rooms Katholieke kerk betreft. Van hoe negatieve of positieve betekenis men dit instituut en die kerk ook acht, zij zijn dermate belangrijk en ook belangwekkend dat men er van moet 'weten'. Breza is een van de weinigen, die er èn met een zo grote eerlijkheid èn in een zo voortreffelijke vorm in is geslaagd ons, belangstellende leken, een scherp beeld van vaticaanse verhoudingen en omstandigheden te geven.

En dit geldt nauwelijks onverminderd voor de nederlandse vertaling, ook al is deze niet erg sterk. Hier en daar blijft door een minder juist (nederlands) woordgebruik de betekenis van een zin duister. Maar ook is de vertaling te schools, te weinig passend bij de sfeer, te weinig literair. Alleen al de vertaling van de titel is m.i. fout. In plaats van 'De bronzen deur' zou deze 'De bronzen poort' moeten luiden. Dat dit boek dan toch van 'wereldformaat' blijft, pleit te meer voor boek en schrijver. Een woord van lof jegens de uitgever is hier op zijn plaats. Er behoort wel enige moed toe om een uitgave te riskeren van een boek van dit niveau en in een omvang van meer dan 500 pagina's. Maar al te veel uitgevers zijn bevreesd voor niveau en verzuimen hun culturele taak.

F. JACOBS

*'De bronzen deur' van Tadeusz Breza.
Uitgave Van Loghum Slaterus (Arnhem).
Prijs: f 18,50.*

wordt gebezigd. Gedeeltelijk in navolging van westerse - idealistische, existentialistische, socialistische, materialistische - stromingen, worden ook eigen scholen uitgewerkt, al dan niet in aansluiting op eigen filosofisch-religieuze tradities.

In India zijn er o.m. de meer 'idealistische' richting onder de leerlingen van Radhakrishnan, waarvan de belangrijkste professor P. T. Raju is, en de meer 'realistische' richting onder de volgelingen van Manabendra-nath Roy en zijn Radical Humanist Movement en Indian Renaissance Institute, met als belangrijkste vertegenwoordiger prof. S. N. Ray.

Het rijkst geschakeerd is het academisch humanisme in Japan, waar na de oorlog, naast de nog altijd grote invloed van Kitaro Nishida (1870-1945), vooral existentialisme en marxisme zijn uitgewerkt tot stromingen die zich als 'humanisme' presenteren, en onder leiding van prof. Rikasu Mutai, als synthese tussen existentialisme en marxisme, een 'derde humanisme' zich bezig is te formeren.

KWEE SWAN-LIAT

GELACH

HET leven is een ernstige zaak. Daarover zijn wij het denk ik allemaal wel eens. Telkens als dit blad bij mij thuis komt en ik het bandje er af haal, zie ik staan Mens en Wereld. Reeds deze naam al geeft telkens stof tot diepgaande en in het algemeen weinig opwekkende overpeinzing.

Over een wereld zonder mensen kunnen wij gevoelig zwijgen. Een nat stuk steen, dat miljoenen keren in hetzelfde kringetje ronddraait, heeft geen betekenis. Eerst wilde ik schrijven, dat het ons niet interesseert, maar dat kan al niet, want als wij er niet zijn is er van belangstelling geen sprake. Ik meen dan ook, dat er wijsgeren zijn die zeggen, dat de wereld niet zou bestaan als er geen mensen waren om dit te constateren. Het woordje wereld zouden wij dus wel kunnen weglaten.

En nu de mens. Ook niet iets om over te juichen. Wie dag in dag uit kennis neemt van de manieren, waarop mensen elkaar dwars zitten, moet wel een rotsvast vertrouwen bezitten om te hopen, dat het eenmaal beter zal worden.

Ook het leven van de enkele mens is een aangelegenheid van pijn, zorg en voortdurend voorhoofdfronsen. Als ik mij over het probleem des menselijken levens buig, komt mij vaak een epigram van Erich Kästner in het geheugen, dat ik hier onvertaald laat volgen:

Das ist das Verhängnis:
Zwischen Empfängnis
Und Leichenbegängnis
Nichts als Bedrängnis.

Het begint al bij de geboorte, de ontvangenis laat ik nu even daar. De nieuwe mens begint met te wenen. Dat hoort zelfs zo, want als hij het niet doet, deugt er iets niet. Ook de omstanders plegen er niet bij te lachen. Zij zijn al blij als er flink gehuild wordt en kijken gauw of alle onderdelen aanwezig zijn.

Daarna komt de opvoeding, een voorwerp van aanhoudende zorg voor opvoeding en opvoeder. Beide zijn zij er in hun diepste wezen van overtuigd, dat er geen lor van deugt en die overtuiging rust op goede gronden. Want als het onvolmaakte gevormd moet worden door het onvolmaakte kan men niet verwachten, dat er veel moois tevoorschijn komt. Gewoonlijk geven de ouders het dan ook maar op, als het kind tegen zijn twintigste jaar begint te lopen, meestal een jaar of vijf eerder.

Dan begint de strijd om het bestaan. Inderdaad een strijd. Het is duidelijk, dat een vredelievend mens die niet wenst te strijden, het daarbij aflegt. Het is droevig het te moeten zeggen, maar dank zij de knoeierige opvoeding zijn er weinig vredelievende mensen

en er zijn dan heel wat personen die de strijd strijden en soms zelfs met enig succes. In zijn laatste fase wordt de mens beschouwd als een onschadelijk, hoewel hinderlijk huisdier, waarvoor speciale leefregels gelden, die door de gerontologen zijn opgesteld. En zelfs het definitieve einde, dat een verlossing zou kunnen zijn, wordt gewoonlijk ervaren als een laatste harde slag.

NU zou men zich er over kunnen verbazen, dat er toch steeds mensen zijn die nu en dan eens lachen. Maar wie dit doet – het verbazen meen ik – miskent de diepere zin van de lach. Ik behoeft u er niet aan te herinneren, dat de lach het weligst tiert bij onderdrukte minderheden en vervolgte groepen. Bankdirecteuren en andere machthebbers hoeven niet te lachen. Hebt u ooit wel eens een portret gezien van een schaterende De Gaulle?

De Joden daarentegen waren beroemde schertzers tot zij zich in Israël gingen vestigen. Kenners van dit land weten mee te delen, dat er nog slechts gelachen wordt door mensen die pas zijn aangekomen.

Het is wel duidelijk, dat men met het grapjesmaken geen grapjes moet maken. Leuk zijn is een ernstige zaak. Dit leren ons trouwens ook de levensgeschiedenissen van beroemde komieken. Het zijn allemaal hardwerkende ernstige mensen die hun zonderlinge maar nuttige beroep met zorg beoefenen. Wie zou denken dat zij zorgeloze flierefluiteren zijn, heeft het geheel en al mis. Dikwijls is het tegendeel het geval. Ik verwijs u naar de reeds eerder genoemde Kästner die meer dan wegens het aangehaalde vers als een humorist bekend is. En de

‘...laat ons niet lachen...’

koddige Piet Paaltjens heeft bij het nader aanschouwen van mens en wereld de moed maar opgegeven.

In de loop der jaren meen ik bespeurd te hebben, dat er door de lezers van Mens en Wereld relatief weinig wordt gelachen. Een enkele keer wordt er wel eens iemand toegelaten die een lichtere toets aanslaat, maar die vervult dan dezelfde functie als de jonge immigrant in Israël. Hij verkondigt het humanisme voor beginners. De ouderen, de echten, de overtuigden hoeven niet meer te lachen. Zij houden Gesprekken en zij bezinnen zich, zij spitten diep in de problemen die zij vervolgens op hun door de overtuiging gesterkte schouders torsen.

En zij keren zich walgend af van laffe lachers die draken steken met hun zondagse stokpaarden. Deze zijn talrijk en veelsoortig. Persoonlijk heb ik al afkeurende brieven gehad van collectivisten en individualisten, ban-de-bombers en beroepsofficieren, voetgangers en automobilisten, geheelonthouders en overtuigde alcoholisten.

Het wordt dan wel even moeilijk om steeds opnieuw de pen in de inkt te dopen. Te meer, waar ik er voorlopig nog niets in zie een lofzang aan te heffen op een gezamenlijke consumptie van water en lauwe melk. Want het mag natuurlijk nooit zo zijn, dat het miljoen potentiële leden van het Humanistisch Verbond en lezers van Mens en Wereld bij het aanschouwen van deze nuttige instellingen in koor roept: ‘Laat ons niet lachen’. Want dan kun je het altijd nog beter zelf doen.

H. H.

Aurora

heeft nu ook
een groeiende
verzekering
voor uitvaartkosten

Deze "Aurora-
groeipolis" is een
verzekering waarbij
het aanvankelijk
verzekerde bedrag
met 2% per jaar
stijgt, terwijl de premie
onveranderlijk is.

Vraagt inlichtingen
bij

n.v. Levensverzekeringsmaatschappij

Aurora

Stadhouderskade 1a, Amsterdam

Lezingen voor de radio

Zondag 20 februari VARA 9.45 uur: J. P. van Praag: 'Wat bezielt ze toch?'

Zondag 27 februari VARA 9.45 uur: P. Spigt: 'Wij zijn geen chimpansees'

Zondag 6 maart VARA 9.45 uur: H. Bongers: 'Het geld dat stom is, maakt recht wat krom is'

TELEVISIE:

Dinsdag 15 maart: Actueel humanisme, uitzending in samenwerking met de VARA ('s avonds, Nederland 1). Voor de juiste aanvangstijd zie de programmabladen

AVONTUREN MET KINDEREN

'DIE mier vind ik ook maar waardeloos...' De afstand tussen vertegenwoordigers van de hedendaagse jeugd en die van voorvaders zoals Jantje (van de pruimen) en Cornelis (van het gebroken glas) is toch wel heel groot geworden! Dezelfde verschillen in mentaliteit, geesteshouding en opvatting merk je vaak ook als de beroemde fabels van La Fontaine ter sprake komen. Zoals laatst toen in het taalboekje de fabel van 'De krekel en de mier' in verkorte vorm te lezen stond. Iemand herkende dit lesje als een bewerking van de fabel, die hij in een heel groot boek 'vol van dat soort verhalen' gelezen had.

Nadat ik wezen en bedoeling van een fabel verteld had, was mijn vraag: 'maar wat vinden jullie nu van deze zaak?'

De prettige verrassing is dan tegenwoordig meestal: 'die mier vind ik eigenlijk ook maar waardeloos, waarom zou hij de krekel niet helpen?'

Als ik dan probeer de boot nog wat af te houden en doorborduurt op de toch wel zorgeloze levenshouding van de krekel, die best wat minder had kunnen spelen en meer voor een wintervoorraadje zorgen, proberen de braafsten onder ons ernstige gezichtjes te zetten en ja te

knikken. Sparen, dat moet je nu eenmaal, vinden ze.

Maar de doordenkertjes komen dan met opmerkingen als: 'zou die mier op een mooie zomeravond niet eens geluisterd hebben naar de muziek van de krekel? Nou, dat was dan helemaal voor niks, kan hij nu toch wel wat terugdoen!' Of: 'het zou maar saai zijn, als er geen mensen waren die muziek konden maken...' Waarop sommigen nog dieper op de zaak in gaan en - zij het wat onbeholpen uitgedrukt - over het voetlicht weten te brengen dat de doorsnee-mens de taak heeft voor de kunstenaar te zorgen, opdat deze in vrijheid zijn kunstwerken maken kan.

En gisteren gooide een jongen het over deze boeg: 'wat een duffe troep zou het worden, als je nooit eens stout was!'

Kortom: de jeugd staat zelden aan de zijde van de mier, maar heeft zulk warm begrip en medeleven voor de krekel, dat ik me begin af te vragen of ook La Fontaine niet de mier als saaie gierigaard, dus als hoofdschuldige, heeft willen afschilderen en niet de zorgeloze levensgenieter, die geen appeltje voor de dorst had weten te bewaren...

D. R.-E.

DANKZIJ HET ATHEÏSME

Bij het lezen van het boek van dr. W. Luypen 'Fenomenologie en atheïsme' moet men zich steeds blijven realiseren, dat het in opzet een geschrift is dat zich kritisch wil bezig houden met het atheïsme, mede door de eigen filosofische overtuiging, die 'existentiële fenomenologie' wordt genoemd, te belijden en te omschrijven.

Het is vooreerst een goed en helder geschreven boek. Daarenboven is de systematische bouw eenvoudig en logisch: Kant, het positivisme en de godsbewijzen, Marx, de existentiële fenomenologie, het atheïsme en het atheïstisch existentialisme - tenslotte Sartre en Merleau-Ponty.

Het valt op hoe jongere theologische stromingen, vooral die van rooms-katholieke signatuur, zich bijzonder diep bezighouden met Marx en het existentialisme. De radicale zienswijzen die gehuldigd worden zullen een lezer die dergelijke literatuur niet volgt eenvoudig verbazen. Zo is ook dit boek onontbeerlijk voor wie het contact wil onderhouden met gelovige medemensen, wier verantwoording op enig niveau geschiedt.

In feite hebben Luypen en zijn geestverwanten zich het gedachtenleven van de modernste Franse wijsbegeerte erg diep eigen gemaakt, zonder het atheïsme dat daarin domineert over te nemen. Daarom zijn de uiteenzettingen omtrent Sartre en Merleau-Ponty uiterst boeiend. Naar de ene zijde bevrijdt Luypen zich van veel ballast uit eigen kring, aan de andere zijde polemiseert hij met de existentialisten wie hij bij de aanvaarding van hun leer, het atheïsme liever niet schuldig wil blijven.

Een aankondiging als deze kan niet polemisch van aard zijn. Op een tweetal punten moet echter gewezen worden. Het fragment - ter illustratie van het positivisme ten onzent - over De Dageraad is geweldig oppervlakkig en getuigt van veel te weinig kennis van de literatuur op dat stuk. Het betrokken fragment moet dr. Luypen schrappen; het ontsiert zijn boek. Een ander punt is zijn bestrijding van Sierksma's projectietheorie. Ook daar leek hij mij de auteur te miskennen in zijn wezenlijke

bedoelingen. Hoewel Luypen terecht enkele zwakke plekken aanwijst, komt mij zijn betoog te haastig voor om het voor te stellen dat Sierksma een warhoofd is.

Ons tijdschrift Rekenschap moet zich wel eens in den brede bezig houden met de redeneringen in deze hoek van het moderne theologische denken.

P. Spigt

Dr. W. Luypen: *Fenomenologie en atheïsme. Het Spectrum, Utrecht 1963*

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr. H. Bongers

Redactieraad: mr M. Rood-de Boer, prof. dr. J. C. Brandt Corstius, H. P. Danz, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, P. W. van der Vliet

Redactiesecretaris: J. van Straten, Goethelaan 73 Utrecht, telefoon 030 - 3 15 63

Administratie, abonnementen en advertenties: postbus 114, Utrecht, telefoon 2 46 41; postgiro 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 6,50 per jaar, voor niet-leden f 8,50, buitenland f 10,-, losse nummers f 0.30

- **GEEF** ter gelegenheid van het 20-jarig bestaan van het Verbond een vorstelijke bijdrage aan het Steunfonds
- **ONS** Verbond heeft, daartoe in staat gesteld mede door het Steunfonds, een waardige bijdrage geleverd in de strijd tegen geestelijke armoede en bij hulp in geestelijke moeilijkheden
- **DE** onvoorstelbare inspanning was mogelijk dankzij de offers in tijd en energie door honderden vrijwilligers gebracht
- **MIDDELEN** van het moderne humanisme zijn en blijven o.m. de verschillende vormen van praktisch humanisme, zoals het werk van bezinning, vorming en verzorging
- **WIJ** dat zijn de geestelijke raadslieden en hun medewerkers, hebben duizenden buitenkerkelijken geholpen bij levensvragen en in geestelijke moeilijkheden
- **DOEN** en denken kenmerken het moderne humanisme
- **HET** Verbond zal dan ook in de komende jaren, dank zij uw geldelijke offers, het praktisch humanisme tot grotere ontplooiing brengen
- **WERK** waaraan een groeiende behoefte bestaat bij buitenkerkelijken van alle leeftijden en uit alle kringen der bevolking

Breng dit jaar een offer. Geef 2, 20, 200, 2000 gulden of een veelvoud daarvan.

STICHTING STEUNFONDS PRAKTISCH HUMANISME
AMERSFOORT
GIRO
6168

WINKLER

De Mens, brug tussen twee werelden

De auteur, arts en psychiater in New York, beschrijft helder en praktisch de mogelijkheden voor de moderne mens om langs de weg van het bewustzijn en de zelfkennis tot evenwicht en harmonie te komen.

f 8.90

BART
LANDHEER

Beeld van de Toekomst

Een oorspronkelijke en controversiële kijk

f 8.90

DENIS DE
ROUGEMONT

Als Uzelf

Spanning tussen religie en erotiek in het Westen; het Ik in Oost en West

f 9.50

LEMNISCAAT

verkrijgbaar in de boekhandel

ANNONCES

WELKE MAKELAAR?

Ongehuwde weduwe met dochter (stud.) zoekt **woning in Amsterdam**. Bezit reeds 5 j. (witte) urg.verkl. Huur tot f 150 p. m. Overn. tot f 500.

Brieven onder no. 3 aan Bureau M. en W.

Friese arbeider, 62 jr, met eigen huis, zoekt **kennismaking** met nette vrouw.

Brieven onder no. 5 aan bureau M. en W.

Jonge schilderes zoekt **werk-woon-ruimte**.

Brieven onder no. 4 aan bureau M. en W.

Meisje, 26 jaar, natuurliefhebster, zoekt **vakantie-reisgeno(o)t(e)** voor eerste twee weken augustus.

Brieven onder no. 6 aan bureau M. en W.

Humanistisch Vacantie- en Conferentieoord „De Ark”

Speciaal gereserveerd voor bejaarden gedurende de weken van 30/4 t/m 14/5.

Vraag volledige inlichtingen

Belvédèrelaan 14 - Nunspeet - Tel. 0 34 12 - 2404

Lijst van boeken en brochures

verkrijgbaar bij

humanistisch verbond

postbus 114, oude gracht 152 **utrecht**, telefoon 030-2 46 41
postgiro 30.49.60

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

voor wetenschap en cultuur,

wil een blad zijn voor de verdieping van de humanistische overtuiging

In het maartnummer o.a.

P. de Jong: Een randchristen over het H.V.

J. M. M. de Valk: Waarom ik mij geen zorgen maak over de humanisten.

P. Spigt: Drie kanten van humanisme.

Abonnementsprijs:

f 9.50 per jaar (voor donateurs en de contribuanten van Socrates en voor studenten f 8.— per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES

Postbus 114, Utrecht

Giro 582293

Zojuist verschenen

INVLOEDRIJKEN

Deze brochure bevat een verzameling van reeds gepubliceerde artikelen in het Woord van de Week over enkele belangrijke figuren, die, in de loop der eeuwen, de humanistische gedachten naar voren hebben gebracht. De uitgave is verlucht met foto's en tekeningen.

U kunt deze bestellen door storting of overschrijving van f 4,75 op postrekening nummer 30.49.60 t.n.v. het Humanistisch Verbond, postbus 114, Utrecht.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van J. M. Hondius, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.

Abonnementsprijs f 15,— per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever N. KLUWER-DEVENTER.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Humanistische Correspondentiekering voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan postzegels insluiten.